

VIFF
magazine

63

PB-PP
BELGIE(N) - BELGIQUE

OKT | NOV | DEC 2017

www.vriendeniff.be
vriendeninlandersfields@ieper.be

Postadres VIFF
Kenniscentrum IFFM
Sint-Maartensplein 3, B-8900 Ieper
057 / 23 94 50

Klantnr. 4 421 625
Erkenningsnummer: P3A9021

I N H O U D S T A F E L

EDITORIAAL

De kracht van reflectie: het 11-novemberweekend 2017 (Pieter Trogh) 03

KALENDER

Een druk jaar voor de boeg – Goed nieuws Yper Museum 07

DE NAMENLIJST

De 'vergeten' Portugezen en Roemenen toegevoegd... (Patrick Rapoye) 10

NOG EEN REACTIE

Het vergoten bloed uit de kolonies wordt vergeten (Hind Fraihi) 12

UIT DE LETTEREN GELICHT

'The Art of War': kunst in tijden van oorlog (Luk De Munck) 13

HISTORISCHE RUBRIEK

1917, het jaar van de oorlogsmoeheid (Koen Lagae) 16

Maj. Charles Blomfield en Mrs. Hirell Blomfield na 100 jaar herenigd
(Aurel Sercu) 23

Richard Price, een jonge man uit Bethnal Green (Bart Seynaeve) 30

Kind, belof me dat je jezelf zult doodschieten! (Jan Jonckheere) 34

Belgische vluchtelingen in Gouda tijdens WO1 (Frans Vandenhende) 37

ONTROERPARCOURS

Over een oorlog die alle perken te buiten ging (Chris Spriet) 40

Contrini revisited (Jan Breyne) 45

TEN SLOTTE

Twee steden, zelfde lot (Paul Rammelaere) 46

Redactieraad

Jan Breyne (janbreyne@telenet.be)
redactieverantwoordelijke

Annemie Decoene (annemiedecoene@hotmail.com)
Marc Dejonckheere (marc2.dejonckheere@telenet.be)
Ludwich Devlieghere (ludwich.devlieghere@pandora.be)
Gilbert Ossieur (gilbert.ossieur@skynet.be)
Geert Spillebeen (geert.spillebeen@euronet.be)
Freddy Rottet (frottey@yahoo.com)
Pieter Trogh (pieter.trogh@ieper.be)

Verantw. uitgever

Gilbert Ossieur, gilbert.ossieur@skynet.be
Wielteje 11, 8900 Ieper

Vorm B.AD

Auteurs zijn verantwoordelijk voor hun tekst. Voor gehele of gedeeltelijke overname is toestemming van de auteur vereist. Deadline voor volgende aflevering: 13 februari 2018

E D I T O R I A A L

DE KRACHT VAN REFLECTIE : HET 11-NOVEMBERWEEKEND 2017

10 en 11 november zijn data die doorgaans met stip op de kalender van menig VIFF-lid genoteerd staan. Wapenstilstandsday en aan de vooravond daarvan: de Elfnovemberlezing die In Flanders Fields Museum en het Vlaams Vredesinstituut naar jaarlijkse gewoonte samen organiseren. De 'editie 2017' mag zonder meer bijzonder genoemd worden, omdat de lezing dit jaar plaatsvond in Brussel (lustrumeditie) en omdat dit jaar op 11 november ook de driejaarlijkse Vredesprijs door Vredesstad Leper werd uitgereikt, aan de White Helmets, terwijl op datzelfde moment het laatste Bericht aan de Bevolking in Vinkem plaatsvond. Verslag van een weekend vol herdenking, herinnering en reflectie.

DAMASCUS (EN IEPER)

'Wij die zijn rondgestrooid als granaatscherven, van wie het vlees door de lucht vliegt als regendruppels, wij bieden onze oprechte verontschuldiging aan, aan iedereen in deze beschaafde wereld, mannen, vrouwen en kinderen, omdat we onopzettelijk in hun veilige huizen zijn verschenen, zonder toestemming te vragen. (...) We zijn excuses verschuldigd aan iedereen die zijn avondmaal niet meer door zijn keel kon krijgen, nadat hij onverwacht was geconfronteerd met onze verse beelden op de televisie.' Zo luiden enkele regels uit het gedicht 'Wij' van 'oude bekende' Ghayath Almadhoun (uit de bundel 'Ik hier, jij daar' met Anne Vegter, 2017). Die woorden kwamen me voor de geest, toen ik terugdacht aan de videoboodschap waarin Ismail Alabdullah de stad Leper bedankte voor het toekennen van haar Vredesprijs aan de White Helmets, de organisatie waarvoor hij werkt. In die video passeerden eveneens taferelen die de Palestijnse-Syrische dichter in zijn gedicht beschrijft. Sinds 2013 acteren de White Helmets in het decor van het gedicht en van de videobeelden. De vrijwilligers van dit Syrische burgerinitiatief proberen dagelijks mensen – overlevenden – uit het puin van de Syrische burgeroorlog te redden, en dat met gevaar voor eigen leven. De White Helmets komen op plaatsen waar de klassieke hulpdiensten doorgaans niet geraken. Ze opereerden de voorbije jaren in gebieden waar de strijd het hevigst was, onder andere bij Idlib en Aleppo, en momenteel zitten ze vooral bij Damascus.

Dat je een officiële vredesprijs wint, en door een lokale overheid (Stad Leper) ruim op voorhand officieel wordt uitgenodigd om de prijs in ontvangst te komen nemen, dat visa voor vertegenwoordigers van de laureaten eveneens tijdig en volgens geijkte procedures worden aangevraagd, betekent

allerminst dat je ooit ter plekke geraakt, zeker niet als je tot een Syrische organisatie behoort. Het heeft kortom nogal wat voeten in de aarde gehad om enkele van die jongens (slechts zeer 'tijdelijk') naar hier te halen. Zonder in detail te treden: officiële uitnodigingen; context en paspoortnummers doorgeven aan bevoegde instanties en ambassades; procedures opstarten; doorverwezen worden; afgewezen worden; nieuwe afspraken maken; lobbywerk verrichten; nogmaals visa aanvragen; deals tussen Europa, België en Turkije proberen te begrijpen; andere ambassades aanschrijven; doorverwezen of afgewezen worden; het beleid van de Dienst Vreemdelingenzaken proberen te begrijpen; het Schengenakkoord bestuderen; op ramkoers met Kafka liggen.

MEDIA-AANDACHT

Tijdens de week in aanloop naar de uitreiking op 11 november was het hoogst onzeker of er ook maar iemand van de White Helmets zou opdagen. Uiteindelijk streken drie White Helmets in Leper neer, twee op 9 november en een op 10 november. Geen van hen behoorde tot de lijst van personen die uitgenodigd waren, het waren simpelweg de enigen die nog over een geldig visum van een vorig bezoek (aan een Europees land in de Schengenzone) beschikten. Ondanks de officiële uitnodiging van de Stad Leper heeft de Dienst Vreemdelingenzaken dus geen visum toegekend aan de laureaten van een Syrische burgerorganisatie aan wie een officiële vredesprijs werd uitgereikt. Gelukkig geraakten drie vertegenwoordigers van de White Helmets wel in Leper, en hoewel er voordien geen contact met deze mannen was geweest, was de kennismaking des te hartelijker. De aanwezigheid van de White Helmets kreeg (terecht) veel

media-aandacht. Raed, Majd en Abdulrachman – voor de oorlog waren zij automechaniciën, student en ingenieur – bezochten verschillende leperse scholen om over hun ervaringen te praten. Wie hun verhaal gehoord had, was diep onder de indruk, niet in het minst door de hoop en de dynamiek die hen bezielde om in dergelijke omstandigheden te werken. In hun situatie zijn er immers drie mogelijkheden: vluchten, de wapens opnemen ofwel proberen op een vreedzame manier aan een nieuwe toekomst beginnen bouwen, hoe onzeker die ook moge ogen. Omgekeerd waren ook onze Syrische gasten onder de indruk van leper, haar geschiedenis, vernietiging en wederopstanding. En dankbaar voor de erkenning die hun organisatie te beurt viel; de verbondenheid die daaruit voortvloeit. Voor hun vertrek schonk Abdulrachman zijn witte helm aan onze man, Filip Deheegher, als symbolische dankbetuiging voor alle moeite, steun en waardering. Het laatste bericht dat van het Syrische front binnenkwam, is dat het bedrag van de Vredesprijs gebruikt wordt voor de aankoop van een nieuwe ambulance voor de White Helmets. Over de naam is men het al eens, het wordt de Ypres-ambulance.

Raed, Majd en Abdulrachman: the White Helmets

BRUSSEL (EN MACHELEN-AAN-DE-LEIE)

‘We herdenken uit respect en ook – denk ik – om niet te vergeten. Door ons af en toe – minstens eenmaal per jaar – de menselijke kost te herinneren van vroegere oorlogen, het lijden dat ze teweegbrachten en de offers die ervoor geleverd zijn, hopen we nieuwe oorlogen te vermijden.’ Tomas Baum, directeur van het Vlaamse Vredesinstituut, zette de toon in zijn openingswoord van de Elfnovemberlezing vrijdagavond 10 november: ‘Minstens eenmaal per jaar’ geldt misschien voor de meerderheid van de bevolking, maar allerminst voor de Vrienden van het In Flanders Fields Museum, die met hun Remembrances sinds mensenheugenis meerdere keren per jaar stilstaan bij gekende en nieuwe verhalen van slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog. Omdat de Elfnovemberlezing dit jaar in Brussel plaatsgreep, besloot de VIFF-organisatie een volledig dagprogramma uit te werken, te beginnen met een

Remembrance. De eerste halte van de VIFF-bus was de Franse militaire begraafplaats van Machelen-aan-de-Leie, voor een herdenkingsplechtigheid die door VIFF-lid René De Clerck ter ere van de Franse soldaat Ernest Lallement in elkaar was gezet. Vervolgens zette de bus koers richting Brussel. Eerst werd het documentatiecentrum van het War Heritage Institute bezocht (het wat? Het ‘voormalige’ Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis) en ’s avonds parkeerde de bus om de hoek van het Vlaams Parlement, waar de lustrumedities van de jaarlijkse lezing plaatsvonden. Voor de editie 2017 was Pankaj Mishra uitgenodigd: een schrijver en intellectueel van Indiase afkomst die in het vorige VIFF-magazine (n° 62) reeds vakkundig door collega Jan Breyne werd opgevoerd (mét een interessante lijst doorverwijzingen). Mishra studeerde handelswetenschappen aan de Universiteit van Allahabad en Engelse Letterkunde aan de Nehru-universiteit in New Delhi en begon reeds op jonge leeftijd met schrijven. Hij beproefde zowat alle genres, als journalist, columnist, romancier of auteur van reisverhalen tot ideeëngeschiedenissen. Zijn veelzijdigheid, zowel in tijd en ruimte als in ideeën en perspectieven en zijn vermogen om bruggetjes te bouwen tussen al die verschillende spectra, schiep toch wel enige verwachtingen. Van bij het begin was duidelijk dat Mishra alle registers zou opentrekken.

Hij begon met Max Weber, die in september 1917 had geschreven: ‘Vandaag staat aan het westfront een bende Afrikaanse en Aziatische wilden en een allegaartje van dieven en armoezaaiers van over de hele wereld’. Daarmee werd meteen duidelijk waar de klemtonen van zijn uiteenzetting ‘The Great War: a View from Asia’, zouden liggen: het lot van de koloniale bevolkingsgroepen en de uitgebreide vormen van racisme, xenofobie en onderdrukking die hun te beurt vielen. Mishra beperkte zich echter niet tot wat er tussen 1914 en 1918 gebeurde, integendeel, hij boog zich ook en vooral over het lot van de ‘gekolonialiseerden’ tijdens de lange aanloop naar het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Mishra pleitte dan ook voor een stevige verruiming van het analysekader om de zogenaamde ‘Urkatastrofe’ van de Eerste Wereldoorlog beter te kunnen begrijpen.

Mishra legde een aantal van de exploten van westerse imperialistische praktijken bloot; een plaatje dat alles behalve fraai oogt (en worden die doden ooit eens en ergens herdacht?). Naarmate de westerse staten zich laafden aan de credo’s van modernisering en ongebreideld vooruitgangsgeloof, bleken kolonies broodnodig te zijn. ‘Een onmisbaar overdrukventiel voor de binnenlandse sociaaleconomische druk’; zeg maar: om burgeroorlogen in het moederland te voorkomen had men nieuwe markten en ruimte voor bevolkingsoverschotten nodig en conflicten moesten worden ‘uitbesteed aan de kolonies’, wat

Pankaj Mishra

min of meer lukte tot 1914. Tijdens de Eerste Wereldoorlog waren de koloniale troepen goed genoeg om mee het vuur in te worden gejaagd, maar zelfbeschikkingsrecht in 1919? All pigs are equal, but some are more ... Vanuit een westers narcistisch oogpunt vormt de Eerste Wereldoorlog inderdaad een grote breuklijn in de geschiedenis, maar de bevolkingen uit de gekoloniseerde gebieden ervoeren dat helemaal anders. Voor hen bestond er een continuïteit van geweld en onderdrukking, van eindeloze oorlogen, die voor sommige landen nog tot op vandaag doorgaan. Na de Tweede Wereldoorlog brak op het Europese continent een periode van relatieve vrede aan. De Europese Unie begon als een economisch project, maar werd al snel een 'vredeproject'. Er wordt graag gepronkt met die garantie op vrede, een nobelprijs moest dat zelfs onderstrepen, maar wat was (en is) de prijs van het sociale welvaartmodel? De excessen van (meer dan) twee eeuwen westerse werelddominantie, imperialisme, onderdrukking en kapitalisme, hebben in verschillende fases tegenbewegingen en -ideologieën gesorteerd, in tal van vormen of gedaanten, van vreedzaam, artistiek of symbolisch verzet, tot revolutionair communisme of islamitisch fundamentalisme. Wat de aanhangers van welk soort '-isme' wereldwijd verbindt, is, aldus Mishra, een soort van ressentiment. Een woede of haat, of in mildere vorm een gevoel van onrechtvaardigheid, omdat men tot de grote groep van 'verliezers' van de globalisering behoort. Ze zijn 'de slachtoffers van niet-ingeloste en tegenstrijdige beloften van kapitalisme en democratie', en het ene slachtoffer zoekt al naar een gewelddadiger antwoord dan het andere en die actie genereert dan weer ...

RACISME EN XENOFOBIE

Omdat racisme en xenofobie weer helemaal terug zijn, trok Mishra in zijn betoog de lijnen door tot op vandaag. Het uit de handen zien glippen van (klassieke) macht, enerzijds door de dekolonisatieprocessen die na 1945 definitief werden ingezet, en anderzijds door de niets ontziende zegetocht van het vrijemarktdenken en de globalisering van de wereld, doen oude reflexen en reacties weer de kop opsteken. Racisme en xenofobie worden subtiel of expliciet aangewakkerd, hetzij door

blanke suprematisten hetzij door rechts tot extreemrechtse populistten. De aanstokers willen ons laten geloven dat het beter is om op de eigen groep (of de eigen regio) terug te vallen, dat dan alles beter zal worden. Hun mantra's klinken haast als een 'troostende religie'. Er wordt moedwillig angst gezaaid tegenover dat wat vreemd, anders, veraf of niet tastbaar is. Er wordt niet voor teruggedeinsd om hele bevolkingsgroepen of religies te stigmatiseren als elementair gewelddadig of achterlijk. Maar de simplistische discoursen verhullen vaak niets minder dan een grote onmacht en een pijnlijk gebrek aan staatsmanschap in tijden van economische, sociale en culturele onzekerheid. Versimpelde voorstellingen van maatschappelijke fenomenen, vaak vertrekkend vanuit een 'wij versus zij'-denken, maskeren een gebrek aan visie op de aanpak van de uitdagingen en gevolgen van een geglobaliseerde wereld, waarin een op hol geslagen technologie het ritme lijkt te bepalen. De geschiedenis leert ons in welke richting hedendaagse reacties (radicale verrechtsing, Brexit, Trump, ...) ons leiden. En het begint meestal met taalgebruik, met een discours dat afglijdt en banaal wordt. De westerling heeft het moeilijk om zaken vanuit een ander perspectief dan het zijne te bekijken. Dat blijkt alles behalve een spiegel van het verleden te zijn, maar evengoed van het heden, zo hield Mishra ons voor. Hij besloot: 'Verstandig denkwerk zou op zijn minst vereisen dat een eerlijke confrontatie met de imperialistische achtergrond van de Grote Oorlog wordt aangegaan. Duitsland is de enige Europese natie die zich aan deze afrekening heeft gewaagd en het plukt daar ook de vruchten van, wat niemand zal verbazen. Het risico is natuurlijk groot dat aan dit verleden gewoon wordt voorbijgegaan. En dat historici zich over een eeuw verbaasd afvragen hoe het Westen na een lange vrede nietsvermoedend in zijn grootste catastrofe ooit belandde.' Vrolijk werd een mens er niet van. Met een flinke stomp in de maag, slechts deels verzacht door een zoete afdronk achteraf, dook de VIFF-bus de nacht in, richting Ieper. Sommige VIFF-leden dommelden in, anderen staarden door het raam, nog anderen herlazen de tekst van Mishra of begonnen meteen aan zijn laatste boek, dat na afloop aangekocht kon worden: Tijd van woede. Een geschiedenis van het heden.

VINKEM (EN OPNIEUW IEPER)

'Alles is vergaan, voor altijd. Soms zou je willen dat de muren konden spreken. De muren die er al stonden lang voor wij geboren zijn. De muren die, over mensenlevens heen, overeind zijn kunnen blijven.' Terwijl de White Helmets in Ieper de vredesprijs in ontvangst namen, begon collega Dries Chaerle met deze woorden in Vinkem zijn achtste en laatste Bericht aan de Bevolking.

Wie de Berichten aan de Bevolking, de zogenaamde grass roots-concerten gebaard in de schoot van GoneWest, de voorbije jaren gevolgd had (tweemaal per jaar), wist dat zo'n concert altijd speciaal wordt. Ongekende verhalen die zich ver van de highlights van de historische kalender (in dit geval de slag bij Passendale) afspeelden, komen er samen, muziek en reflectie verbinden, en de welgekozen plekken weergalmen de geest en gebeurtenissen van de tijd. Het zijn lokale geschiedenissen die steeds opnieuw de grondstof leveren voor de composities, en het zijn de lokale mensen die honderd jaar later participeren en het concert mee helpen dragen. De eenmalige concerten trachten de lokale gemeenschap te betrekken om hun dorp op een andere manier te leren kennen ('nieuwe betekenislagen, als paaltjes doorheen het dorp in de grond geklopt'), maar de Berichten bouwden daarnaast ook een trouw publiek op. Wie één vertelconcert beleefd had, wilde alle nog komende edities meemaken. Resultaat: elk concert compleet uitverkocht, en vijf minuten voor aanvang extra stoelen in het dorp bijeenzoeken en een beetje dichter tegen elkaar aan schuiven.

Als de muren konden spreken. Op 11 november 2017, om 20u, waren dat de muren van de kerk van Vinkem, een plek die, honderd jaar terug, kennelijk een van de favoriete concertplaatsen van het muziekkorps van het Belgische 3de Linierement was. Laat nu net van dat korps het volledige 'oorlogsrepertoire' bewaard zijn gebleven, verzameld in een schriftje dat bewaard wordt in het In Flanders Fields Museum: het Carnet de Programmes, appartenant à la Musique du 3e Régiment de Ligne. Dat schriftje leverde zowat de complete speellijst voor de avond, en ook de aanleiding om de muziek zelf als centraal thema uit te spelen. Voor de gelegenheid verzamelde Dries een fantastisch petit orchestre rond hem: naast de getrouwen van Kotjesvolk, traden vier jonge muzikanten – professionelen in spe, 'samen nog geen honderd jaar oud' – voor het voetlicht om het concert extra cachet te geven.

Een Bericht aan de Bevolking samenvatten zou zijn samenhang aan verhaal- en muzieklijnen en betekenislagen oneer aan doen.

We onthouden dat de muziek magnifiek klonk en dat die samen met een tragisch ongeval in een geïmproviseerd munitiedepot destijds, centraal stond. We zagen dat de herdenkingspraktijk van het beeldjesproject CWRM – een beeldje voor elk slachtoffer van de Namenlijst – mee de bühne op ging. En om over die Namenlijst te spreken werd de gelegenheid aangegrepen om erop te wijzen dat het 'officiële einde' van de Derde Slag bij Ieper, of bij Passendale, of hoe men het ook wil noemen, weinig voorstelde als je weet dat in de Salient alleen tussen 11 november en 31 december 1917 nog meer dan 13.000 doden vallen. Dat is gemiddeld 260 per dag. Wie na afloop huiswaarts reed, hoorde de muren van de Vinkemse kerk nog spreken en kon alleen maar hopen dat dergelijke benadering van de erfenissen van de Eerste Wereldoorlog een duurzaam vervolg krijgt. Immers, in elke gemeente zit minstens één vertelconcert, en de lokale insteek met participatie van de hedendaagse bewoners lijkt op de langere termijn de meest bewustmakende vruchten af te werpen. Niet?

Tot slot was er op zondag 12 november, om het herdenkingsweekend af te sluiten, nog de laatste, emotionele voorstelling van het uitstekende Journey's End, het historische theaterstuk van Robert Cedric Sherriff (1928), door MESH Theater Company naar het Ieperse Kruitmagazijn gebracht. Er zijn er die, naast voorgaande, ook hier nog aanwezig waren.

Pieter Trogh

NOTEN:

Wie 'White Helmets Ieper' googelt, krijgt een idee van de media-coverage van hun bezoek aan de Vredesstad.

De integrale tekst die Pankaj Mishra tijdens de Elfnovemberlezing bracht valt te herlezen via MO Magazine of de website van het Vlaams Vredesinstituut. Of voor de liefhebbers van het Engels, via The Guardian (titel van het stuk: How colonial violence came home: the ugly truth of the First World War).

K A L E N D E R

EEN DRUK JAAR VOOR DE BOEG

Het laatste jaar van de eeuwherdenking wordt opnieuw een druk jaar voor al degenen, die zich betrokken weten bij deze herdenking. Daarom hebben wij gepoogd met de ons beschikbare gegevens al een voorlopige kalender van de IFFM / VIFF programmatie voor 2018 samen te stellen zodat onze lezers nu reeds één en ander in hun nieuwe agenda kunnen aanstippen. Dit alles is uiteraard nog vatbaar voor wijzigingen en aanvullende activiteiten die we je telkens zo vlug mogelijk zullen meedelen. Zoals je kunt vaststellen een hele waaier waarbij we hopen je vaak en talrijk te mogen ontmoeten.

Volg ons ook op onze Facebook-pagina's, zo blijf je meteen op de hoogte:

<https://www.facebook.com/VriendenFriendsIFF/>

<https://www.facebook.com/InFlandersFieldsMuseum/>

We wensen je allen een vreugdevol en gezellig eindjaar, en een voorspoedig en vredevol Nieuwjaar 2018.

JANUARI

23/01

heropening museum In Flanders Fields na wintersluiting

23/01 tot 3/06:

dossier tentoonstelling 'Van traditie naar bescherming: hoofddeksels in het Franse leger van de Eerste Wereldoorlog' in museumcafé (tot 3/06)

Franse hoofddeksels een heel kort historisch overzicht van de Franse militaire aanwezigheid in België tijdens de Eerste Wereldoorlog. Brochure (dossier #9) verschijnt bij heropening van IFFM op 23 januari 2018).

25/01

19.15: lezing 'Guardians of the Fallen – Experience of IWGC staff in post First World War Belgium' in leeszaal IFFM

FEBRUARI

17/02 tot 26/08:

Tijdelijke tentoonstelling 'Sporen van Oorlog. De archeologie van de Eerste Wereldoorlog'

Tentoonstelling over het belang van de archeologie van de Eerste Wereldoorlog aan de hand van wetenschappelijke bevindingen. Toont voor het eerst de resultaten van meer dan 150 opgravingen, die het afgelopen decennium in de frontregio plaatsvonden. Een gelijknamige catalogus van de tentoonstelling (het allereerste boek in deze zin!) wordt voorgesteld ter gelegenheid van de Viff-nocturne op 23 februari.

22/02

19.15: lezing 'Disputed Earth - Geology and Trench Warfare on the Western Front' (Peter Doyle) in leeszaal IFFM

23/02

19.00: VIFF-nocturne voor de tentoonstelling 'Sporen van Oorlog. De Archeologie van de Eerste Wereldoorlog' met voorstelling van tentoonstellingscatalogus.

MAART

24/03

17.00 : Boekvoorstelling 'Dode Paarden, dode dichters' van Willie Verhegghe (i.s.m. bibliotheek Ninove) in museumcafé.

APRIL

16/04 tot 20/04

literaire fietstochten 'Ijzer 2018' (van Nieuwpoort tot Poperinge) met o.a. dichters (inrichting Vonk & Zonen)

17/04

- Fietstocht rond Ieper in het kader van 'Ijzer 2018'
- Remembrance Jules Rosseel op Belgische Militaire Begraafplaats te West-Veteren
- Avond: Literaire Avond over '14-18 én vandaag' in Vleeshuis

19/04

15.00: 'Oeps. Of het groote mondiale taartgevecht in 17,5 burleske sketches', educatief Project met Theater Antigone. Een uniek educatief project waarbij WO1 en de actuele staat van de wereld aan elkaar gekoppeld worden. Schoolvoorstelling door Theater Antigone voorafgegaan door een museumbezoek, een reeks debatten en gesprekken over het Midden-Oosten, bewapening, Afrika, en/of gidsbeurten. 300 scholieren en max. 150 volwassenen (VIFF's) kunnen de voorstelling bijwonen

21/04 en 22/04

'Twintig jaar In Flanders Fields Museum', een terugblik Op 3 april 1998 opende het IFFM zijn deuren, op 25 april werd dat officieel overgedaan. Twintig jaar later focust IFFM tijdens een tweedaagse op een aantal belangrijke items.

21/04

- 14.00: Wandeling in het oorlogslandschap.
- 20.15: Concert 'Refugees for Refugees' in Het Perron

22/04

- 11.00: Academische zitting met overzicht 20 jaar IFFM.
- 16.00: Stadswandeling met de focus op burgerslachtoffers van de oorlog
- 20.00: Herdenking voor de slachtoffers van de gasaanval en van D'Oude Wacht.

MEI

11/05

Remembrance Ernst Marchand op Soldatenfriedhof Hooglede

26/05 tot 30/06

Openlucht tentoonstelling over vlucht van leper naar Le Touquet-Paris-Plage (in 'Le Touquetpark') (opening 26/5 in de namiddag)

JUNI

5/06

Remembrance Louis Lechaplain op Gemeentelijke begraafplaats West-Vleteren (Carré militaire)

7/06 (en volgende)

- Redmondwandeling.
- Lezingenreeks: Ireland & the Great War in Belgium.

28/06

Remembrance Edward Goldsmith op Nine Elms British Cemetery

30/06

Opening YperMuseum

JULI

1 tot 8/07

Viff-reis naar Duitsland.

In deze periode plannen we de Vriendenreis 2018 die ditmaal Duitsland als bestemming heeft. Exacte datum en duur worden zo spoedig mogelijk meegedeeld.

AUGUSTUS

22 tot 25/08

'To End All Wars?'

Internationale conferentie met dubbele vraagstelling: wat is de geopolitieke erfenis van de Eerste Wereldoorlog en wat betekent dat voor de herdenking ervan tot op deze dag?

23/08 tot 11/11

Artist in Residence Val Carman: 'Assembly – Memorial Chairs', in IFFM

25/08

slothappening GoneWest 'Peace to the World'.

30/08

Remembrance Edward Osler op Dozinghem Military Cemetery (i.s.m. Cushing-genootschap)

SEPTEMBER

21/09

'De Namenlijst' in Houthulst

Samen met VIFF en gemeente Houthulst, voorstelling van twee eerste deeltjes uit een reeks over deelverzamelingen uit de Namenlijst met 'Ai Nostri Gloriosi Morti' over Italiaanse gesneuvelden

28/09 – 30/06/2019

Tijdelijke tentoonstelling 'To End All Wars?', van Eindoffensief tot Vrede van Versailles, het Bilan van de Eerste Wereldoorlog' Van de 'kleine geschiedenis' van een familie in de Westhoek (Baccarne uit Poelkapelle) naar de geopolitieke gevolgen van Versailles en alle andere verdragen die de nieuwe wereldorde hebben bepaald. Het Bilan: eindoffensief, Wapenstilstand, voorbereiding van Versailles, Versailles en andere verdragen,...

OKTOBER**6/10**

- 10.00 (tot 22.00): Bericht aan de Bevolking "Meta-de-Luxe" (ontvangst in Museumcafé)
De Gone West-concerten 'Bericht aan de Bevolking' zijn een 'best practice' van wisselwerking tussen een regio en een museum, tussen een museum en zijn publiek. Na acht vertelconcerten wordt de hele formule van publieksparticipatie, verzameling en bewaring van materieel maar vooral niet-materieel erfgoed en artistieke creatie samengebracht in een soort best off, waarbij het metaverhaal over waarom, waar en hoe deze vertelconcerten tot stand kwamen de leidraad is van het afsluitende concert. Tegelijk wordt in de loop van de dag getoond hoe deze methodiek werd opgezet en ook zal worden verdergezet in het kenniscentrum van het IFFM.
- 10.00 (tot 15.00) :leeszaal van het kenniscentrum staat open voor iedereen en in het bijzonder voor al wie tussen 2014 en 2018 op een of andere manier heeft meegewerkt aan een of meer Bericht(en) aan de Bevolking.

- 15.00: bezoek aan de Tijdelijke Tentoonstelling 'To End All Wars?' waarin enkele dergelijke verhalen verwerkt zijn.
- 19.00: vertelconcert in de Stadsschouwburg

NOVEMBER**9 tot 11/11**

Eeuwherdenking van het einde van de Eerste Wereldoorlog. Met o.a. terugkeer van Assembly Memorial Chairs (Val Carman: IFFM en Astridpark.

9/11

Elfnovemberlezing in de Stadsschouwburg

11/11

Plechtigheden naar aanleiding van de 100ste verjaardag van het einde van WO I

GOED NIEUWS: YPER MUSEUM WINT ERFGOEDPRIJS

Weet je nog dat vorig jaar het stadhuis even op zijn kop werd gezet en negen maanden het Huis van de Stad werd? Goed nieuws! van vorig jaar ter voorbereiding van het Yper Museum. Sinds zaterdag 2 december 2017 mag het Yper Museum zich 'premiëwinnaar publiekswerking Erfgoedprijs '17' noemen. De jury gaf lovende woorden aan de tijdelijke doe mee-tentoonstelling en daar is elke betrokkene maar wat blij om! In het 'Huis van de Stad' konden inwoners en bezoekers aan de stad meedenken over het nieuwe Yper Museum. De massale interesse, inzet en betrokkenheid zorgden ervoor dat deze prijs in de wacht werd gesleept. Meer dan 11.000 personen dachten mee over de invulling van het project.

Sandrin Coorevits, projectverantwoordelijke, vertelt: "Gewoon een tijdelijke participatieve tentoonstelling openen zou ons enkel de reeds geïnteresseerde cultuurliefhebbers opgeleverd hebben Wij wilden vooral ook de mening horen van mensen die anders nooit tot in een museum geraken. Door in zee te gaan met heel veel verschillende partners en gemeenschappen zijn we erin geslaagd om ook die moeilijkere doelgroepen te bereiken, zoals bijvoorbeeld de jeugd. Maar met de jongerenwerking 'Het Voorlopig Bewind' konden we het tegendeel bewijzen. Deze groep is opgestart om mee te denken over hoe het toekomstige museum de nodige

jeugdige schwing moet krijgen, maar is zo waardevol gebleken dat we deze werking blijven behouden. Ze zijn ondertussen aan het derde schooljaar toe is. Ook na de opening blijven we hiermee doorgaan!"

Op naar de zomer van 2018 dus... want in het Yper Museum beleef je straks de tocht van leper doorheen de vele eeuwen geschiedenis. Soms in het centrum van de Europese geschiedenis, soms in de marge. Maar altijd aantrekkelijk en fascinerend. Rijk aan eeuwenoude en actuele tradities. leperlingen zijn terecht trots op hun stad die steeds op haar pootjes terecht komt. Het Yper Museum wordt dan ook hun plek, waar ze enthousiast aan meewerkten en straks delen met toeristen.

Het vernieuwde Yper Museum heeft voor zijn eerste decennium een droom die tegelijk een ambitie, een overtuiging en een werkwoord is: verbinden. Het museum wil een open erfgoedhuis zijn dat het cultureel erfgoed met de kleine en grote wereld van vroeger en vandaag verbindt. Het brengt mensen samen. Kortom, het Yper Museum verbindt zichzelf straks met al wie betrokken is bij de Westhoek.

D E N A M E N L I J S T

DE 'VERGETEN' PORTUGEZEN EN ROEMENEN TOEGEVOEGD AAN DE NAMENLIJST

Als VIFF-lid van het eerste uur was het project van het In Flanders Fields Museum en Kenniscentrum rond de Namenlijst mij zeker niet onbekend, evenmin als de geregelde oproepen om bij de verdere vervollediging van die lijst een handje toe te steken. Toen mijn beroepsbezigheden eindigden, had ik inderdaad daar meteen tijd voor beschikbaar. Meer bepaald werd mij voorgesteld mee te werken aan een aantal casestudies die vertrekken van de overlijdensakten van de Burgerlijke Stand van Belgische gemeenten, teneinde onder meer ook op deze basis de Belgische burgerslachtoffers verder te kunnen vervolledigen in de Namenlijst.

ROMAN

Toen ik als vrijwilliger aan de slag ging in het Kenniscentrum, kwam ik recht tegenover Roman Nekoliak te zitten (zie artikel in VIFF Magazine nr 61) die druk bezig was met de inventarisatie van Russische krijgsgevangenen omgekomen op Belgisch grondgebied. Roman vertelde uitgebreid over zijn speurtocht naar Russische slachtoffers om op te nemen in de Namenlijst. Hierop aansluitend en gezien we dit jaar een reisje naar Portugal gepland hadden waarvoor ik mij wat aan het documenteren was over Portugal in de Eerste Wereldoorlog, besloot ik ook eens op zoek te gaan naar mogelijke Portugese slachtoffers op te nemen in de Namenlijst. Tijdens deze "Google" ontdekkingsreis belandde ik op de Portugese site 'Memorial to the Fallen in the Great War'

(<http://www.memorialvirtual.defesa.pt>). De Portugese begraafplaats in Richebourg was mij bekend maar uit

nieuwsgierigheid tikte ik ook "Belgica" in als zoekopdracht. Ervan uitgaand een "not found" antwoord te ontvangen, was mijn verrassing groot toen ik toch 6 namen van slachtoffers ontving die aan de "Belgica" zoekopdracht beantwoordden.

PORTUGEZEN

Het betrof vooral soldaten die op 9 April 1918 door de Duitsers gevangen waren gemaakt in La Couture en omgeving, tijdens de eerste dag van het Duits Lenteoffensief in 1918 (wat in Portugal "the Battle of the Lys" wordt genoemd).

Deze Portugese gevangenen werden verplicht tewerkgesteld In Duits bezet gebied en een aantal ervan zijn in Antwerpen overleden en er begraven op de Krijgsbegraafplaats van het

Schoonselhof. Op basis van de informatie uit het Portugese “Memorial to the Fallen in the Great War” en bijkomende informatie uit de archieven van het Internationale Rode Kruis (<https://grandeguerre.icrc.org>) kon de Namenlijst verder bijgewerkt worden. Het betreft de volgende slachtoffers begraven op het Schoonselhof te Antwerpen : David José Antunes, Inocência Luis Pacheco, José Monteiro de Queiros,

De Roemeense slachtoffers zijn allen omgekomen in Duits krijgsgevangenschap, wat ook bevestigd wordt door informatie over deze slachtoffers uit de archieven van het Internationale Rode Kruis (<https://grandeguerre.icrc.org>). De Namenlijst werd dan ook verder vervolledigd met deze gegevens over omgekomen Roemeense krijgsgevangenen begraven in België. Op het gemeentelijk kerkhof van Boussu is er nog een graf van een onbekende Roemeen gestorven op 9 Maart 1917. Portugal en Roemenië hebben elk een bijzondere maar eerder triestige en zeker geen glorieuze geschiedenis geschreven gedurende de Grote Oorlog. Hun deelnames aan de Eerste

Schoonselhof Antwerpen

grafsteen van de Portugese soldaat David José Antunes

grafsteen van de Roemeense soldaat Dimi Georghe Stan

Porfirio Fernandes Pereira en Antonio Pinheiro. Op hetzelfde perk zijn er ook 2 onbekende Portugese slachtoffers begraven. Een ander Portugees slachtoffer, José Augusto de Miranda, is overleden op 14 April 1918 en is begraven op het St-Franciscuskerkhof van Leuze.

ROEMENEN

Naast de Portugese en vele andere slachtoffers, is er ook een Roemeens oorlogsslachtoffer begraven op de Krijgsbegraafplaats van het Schoonselhof te Antwerpen. Het gaat om Dimi Gheorghe Stan, overleden op 5 Februari 1918. Op basis van de CWGC database (<http://www.cwgc.org/find-war-dead>) konden nog 8 Roemeense slachtoffers worden geïdentificeerd die allen begraven liggen op het Mons Communal Cemetery. Het betreft de volgende slachtoffers : Constantin Ambruzanu, Tudor Apreotesei, Ion Leulescu, Ion Mandache, Toma Nicolae, Stefan Paslaru, Dimitru Radu en Lordache Zamfir.

Wereldoorlog waren geen succesverhalen maar eerder opportunistische initiatieven die veel menselijk leed hebben meegebracht en waaraan momenteel nog relatief weinig ruchtbaarheid wordt gegeven. Het lijkt erop dat men deze gebeurtenissen en politieke keuzes uit een ver verleden zo snel mogelijk wil vergeten.

De “vergeten” Portugezen en Roemenen, begraven op Belgisch grondgebied, zijn vanaf nu wel opgenomen in de Namenlijst.

Patrick Rapoye

N O G E E N R E A C T I E ..

HET VERGOTEN BLOED UIT DE KOLONIES WORDT VERGETEN

De herdenking van Third Ypres blijft nazinderen. Ook de krant 'De Tijd' besteedde er aandacht aan. Daar schreef Hind Fraihi, een freelance onderzoeks-journaliste met Marokkaanse roots, op 5 augustus 2017 een opgemerkt artikel, waarbij ze aandacht vraagt

voor de 'vergeten' soldaten, de 'indigènes', zij die uit de kolonies naar Vlaanderen werden verplaatst om hier te sterven... en te worden vergeten.

VOORSPELBAAR

De beelden vanuit leper oogden voorspelbaar. Een rist vorsten, prinsen, ministers, generaals en andere vertegenwoordigers van het establishment verzamelden zich onder (aan ?) de Lakenhalle om een van de bloedigste en meest zinloze veldslagen uit de Eerste Wereldoorlog te herdenken.

'I died in hell, they called it Passchendaele', schreef de Britse oorlogsdichter Siegfried Sassoon over het slagveld waar een hele generatie jongens leven, verstand, onschuld en toekomst verloor. Acht woorden die de essentie vatten, die de uitgekende toespraken hol doen klinken, en het beeld- en klankspel een pompeus randje geven.

Door één bepaalde - zij het erg bloedige - veldslag uit vier jaar oorlog zo indrukwekkend te herdenken komen andere offers bovendien wat in de schaduw te staan. Sterker nog: in Europa is over het algemeen weinig aandacht voor het vergoten bloed dat werd aangevoerd uit de kolonies.

Twee voorbeelden van zulke vergeten offers? In oktober 1914 wierp de Franse legerleiding 2.000 Senegalese tirailleurs in de strijd om een Duitse doorbraak in Diksmuide te verhinderen. Slechts 411 zouden de gevechten overleven. En op 22 april 1915 gebruikten de Duitsers bij Steenstrate voor het eerst gifgas in de strijd. De soldaten die de zwaarste klap te verduren kregen, waren de indigènes, inheemse soldaten, van de 45ste Algerijnse Divisie.

MOSLIMS

Toch is het in Vlaanderen ver zoeken naar een monument voor de meer dan 600.000 inheemse soldaten uit de Britse en Franse kolonies die vochten, leefden en stierven in dezelfde hel als hun blanke strijdmakkers. De honderden Algerijnse moslims die bij

Steenstrate sneuvelde, worden herdacht met een 15 meter hoog aluminium kruis.

De gelaagde geschiedenis zou meer zichtbaar moeten zijn in monumenten, beeldtaal en evenementen. Omdat een oorlog

niet één verhaal of waarheid kent. Maar met het herdenken van offers uit het verleden alleen komen we er niet. Daarom was het een mooie geste geweest als alle vips hun zitje op de eretribune hadden afgestaan aan de oorlogsslachtoffers van nu. Aan de door bommen en terreur verdreven gezinnen uit Mosul, Aleppo en de Donbass. Aan de kinderen van Jemen, uitgehongerd door een coalitie aangevoerd door Saoedi-Arabië. Aan mensen op de vlucht voor de terreur van IS, Boko Haram, Al Shabaab of andere fundamentalisten.

Zij - en vele anderen - horen thuis op die eretribunes. Omdat hun lijden, hun honger en hun verdriet bewijzen dat een eeuw van bloemen, kransen en bevlogen speeches nog altijd geen vrede heeft gebracht.

Europa is altijd al sterk verstrengeld geweest met de wereld buiten zijn grenzen. In een permanente uitwisseling van ideeën, goederen en bloed. Het continent heeft ook de meeste winst gehaald uit die 'transacties'. Winst die het, ondanks de sluimerende problemen, nog steeds bovenaan in de economische pikorde plaatst. Met een welvaart die ongekend is in de eeuwen voor ons.

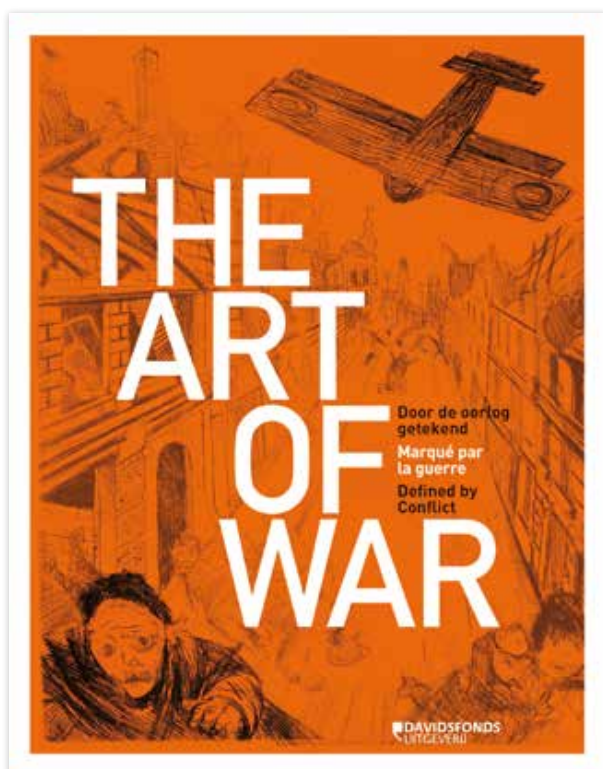
In die verstrengeling ligt de toekomst. Europa is in oorlog niet door etnische scheidslijnen dooraderd geweest, laat dat ook in vrede zo zijn. Daarvoor moeten we de geschiedenis kunnen toe-eigenen als onze geschiedenis. Een oorlog van Algerijnen, Senegalezen en vele andere nationaliteiten in twee gigantische conflicten. Hun bloed werd vergoten voor waarden als democratie, gelijkheid en vrijheid. Als een collectieve erfenis moet die zichtbaarheid krijgen, niet om een tegenverhaal te vertellen maar als een aanvulling op de vele offers die niet mogen worden vergeten.

De leuze 'nooit meer oorlog' heeft bij de generatie van de Grote Oorlog tot teleurstelling geleid. Het is tijd voor een nieuwe strijdkreet: 'Ontwapen de wereld, bewapen de geest.' Met kennis, kritiek en tijd.

Hind Fraihi

UIT DE LETTEREN GELICHT

‘THE ART OF WAR’: KUNST IN TIJDEN VAN OORLOG

Kunst en oorlog, het is geen vanzelfsprekend huwelijk. Net zoals literatuur en muziek, kan schilderkunst in oorlogstijd nochtans zorgen voor 'de troost van schoonheid'. Nadat vorig jaar zowel Nieuwpoort als De Panne uitpakten met een boek en tentoonstelling over Belgische schilders in de Grote Oorlog (zie VIFF Flash nr. 58, p. 37-39), is het nu de beurt aan Kazerne Dossin in Mechelen om aandacht te besteden aan kunstenaars die tijdens en in de nasleep van de Eerste Wereldoorlog de verschrikkingen van de oorlog in beeld brachten.

Onder de titel *The Art of War* worden in het Mechelse museum over holocaust en mensenrechten vooral werken getoond van Duitse expressionisten als Otto Dix en George Grosz. De etsen van beide kunstenaars laten weinig aan de verbeelding

over. 'Ze tonen de verschrikkingen van de loopgraven, de slagvelden bezaaid met lijken, het lot van onschuldige burgers. Even hard is hun schets van een naoorlogse samenleving: de rouw om het verlies, veteranen die worstelen met trauma's, de vlucht in prostitutie en drank', aldus directeur Christophe Busch en conservator Veerle Vanden Daelen in de inleiding van het boek bij de tentoonstelling (p. 8).

EEN AANKLACHT TEGEN DE OORLOG

Het is misschien enigszins verwonderlijk dat een museum als Kazerne Dossin zich via dit boek en deze tentoonstelling gaat focussen op de thematiek van de Eerste Wereldoorlog en de uitlopers ervan. Toch past dit perfect in de missie van het museum, dat niet alleen aandacht besteedt aan het verhaal van de Jodenvervolging in België tijdens de Tweede Wereldoorlog, maar dit ook uitdrukkelijk linkt aan het mensenrechtenconcept. Daarbij wordt actief ingezet op educatie en preventie. Toegepast op *The Art of War*, worden de werken in boek en tentoonstelling niet alleen geselecteerd op basis van hun artistieke merites, maar ook op hun boodschap voor de samenleving en hun universele zeggingskracht. Ze vormen een aanklacht tegen de Eerste Wereldoorlog én trekken de lijn door naar latere conflicten als de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939) en de Tweede Wereldoorlog.

DE MENING VAN CHANGE-MAKERS

Net zoals het In Flanders Fields Museum wil ook Kazerne Dossin in zijn permanente en tijdelijke tentoonstellingen

niet alleen een historisch én actueel verhaal brengen via archiefdocumenten en objecten, maar besteedt het eveneens veel aandacht aan kunst. In de tentoonstellingscatalogus wordt specifiek nagegaan wat deze kunst losmaakt bij *change-makers* vandaag. Daarom worden een aantal van hen - politici als Herman Van Rompuy en Geert Bourgeois, maar ook journalisten als Rudi Vranckx en Peter Verlinden, psychiater Dirk De Wachter en wiskundige en filosoof Jean Paul Van Bendegem - uitgenodigd om via korte artikels of quotes te

Gott mit uns, George Grosz (1920)

reageren op de tentoongestelde werken. Op die wijze wordt gehoopt een breed publiek aan te spreken.

NEGEN 'ONGELIJKE' THEMISCHE HOOFDSTUKKEN

Precies in deze aanpak zit de zwakte van dit boek. Enerzijds gaat het over negen korte artikels van één pagina, anderzijds om negen (zeer) korte quotes. De negen thematische hoofdstukken worden dan nog eens telkens ingeleid door een beknopte tekst van ongeveer een halve pagina, die het thema verduidelijkt. Zoals vaak het geval is bij publicaties met meerdere auteurs, is de kwaliteit van de bijdragen zeer ongelijk. Bij een aantal ervan blijft de lezer op zijn honger zitten omdat de tekst slechts een zeer summiere aanzet geeft (zoals het verhaal van de Rwandese vluchteling Marie Bamutese, waarbij overigens een verwijzing naar haar boek *Marie. Overleven met de dood* op zijn plaats was geweest), terwijl andere bijdragen niet verder komen dan algemeenheden en gemeenplaatsen (zoals het verhaal over

vrede van Herman Van Rompuy). Opvallend is ook dat geen enkele Eerste Wereldoorlog-expert aan het woord komt, een artikel van pakweg Sophie De Schaepdrijver of Piet Chielens was hier zeker op zijn plaats geweest. De quotes zijn dermate kort, dat ze misschien wel passen in het format van radio- of tv-nieuws, maar in dit boek weinig bijdragen tot kennisoverdracht met betrekking tot het behandelde thema. De keuze van de negen thema's wordt nergens toegelicht en lijkt soms behoorlijk arbitrair. Ook de inleidende teksten hebben op dat vlak niet echt een toegevoegde waarde. Een strenge(re) eindredactie had ongetwijfeld meer evenwichtige en uitgewerkte bijdragen opgeleverd.

OORLOGSVRIJWILLIGER EN PACIFIST GEORGE GROSZ

Gelukkig ligt de nadruk in het boek op de tentoongestelde kunstwerken. Het is een mooie selectie geworden, vooral afkomstig uit de collectie van galerie Ronny van de Velde.

Der Krieg, Otto Dix (1924)

Oorlog, Frans Masereel (1940-1945)

Veel aandacht gaat naar George Grosz (1893-1959). Grosz meldde zich in het begin van de Eerste Wereldoorlog als oorlogsvrijwilliger, werd in 1915 afgekeurd en profileerde zich daarna als pacifist. Meteen na de oorlog was hij betrokken bij het dadaïsme, en ging zo behoren tot een stroming die in nazi-Duitsland tot de *Entartete Kunst* werd gerekend. In het boek zijn van hem drie werken uit de Eerste Wereldoorlog en 37 uit het interbellum opgenomen. Het zijn vaak scherpe aanklachten tegen de waanzin van de oorlog. Ze worden meestal ook paginagroot afgedrukt, waardoor ze goed tot hun recht komen. In hun eerder vermelde inleiding wijzen Busch en Vanden Daelen er terecht op dat Grosz' werk uit de tussenoorlogse periode een bijna profetische component heeft, die de naderende Tweede Wereldoorlog lijkt te voorvoelen. Jammer dat het boek geen verdere biografische informatie over Grosz of over de genese van zijn werk bevat, dit had zeker een meerwaarde geboden.

EEN AANRADER VOOR KUNSTLIEFHEBBERS

Naast Grosz gaat in het boek de meeste aandacht naar Otto Dix (1891-1961), een andere bekende Duitse expressionist. Ook Dix was oorlogsvrijwilliger en zal na de oorlog zijn afschuw voor de oorlog in zijn werk uitschreeuwen. Die periode is in het boek zeer goed gedocumenteerd: het bevat niet minder dan 37 werken uit de cyclus *De oorlog*, die hij in 1924 schilderde. Ze vormen het hoogtepunt van deze tentoonstellingscatalogus, en maken de aanschaf ervan de moeite meer dan waard voor alle VIFF-leden die geïnteresseerd zijn in kunst en oorlog. Het (drietalige) boek zal inderdaad vooral de kunstliefhebbers aanspreken: de talrijke afbeeldingen - naast Grosz en Dix komt onder meer de bekende Belgische graficus en kunstschilder Frans Masereel aan bod - vormen een veelzijdige selectie van kunstwerken die tijdens en na de Eerste Wereldoorlog werden ingezet als aanklacht tegen de oorlog.

Luc De Munck

C. BUSCH, K. DE BOECK en V.VANDEN DAELEN (ed.), *The Art of War*, Amsterdam University Press/Dauidsfonds, Amsterdam/ Antwerpen, 2017, 176 p., ISBN 978-94-6298-734-0, 29,99 €. De gelijknamige tentoonstelling loopt tot 1 juli 2018 in Kazerne Dossin in Mechelen.

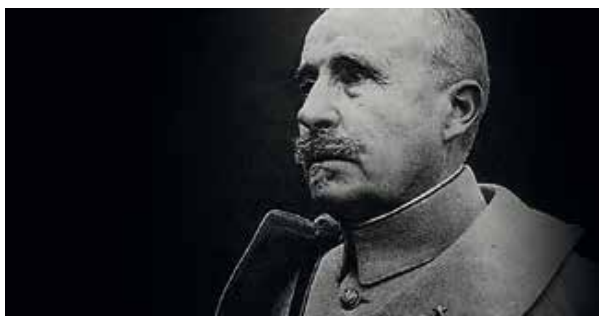
HISTORISCHE RUBRIEK

1917, HET JAAR VAN DE OORLOGSMOEHEID

1917 was een geladen jaar. "I died in hell, they called it Passchendaele" – "Ik stierf in de hel, ze noemden het Passendale", dichtte Siegfried Sassoon in 1918. "Passiondale" – dal van lijden – klonk de naam van het onooglijke dorp voor vele Britse soldaten. De halsstarrige pogingen tot doorbraak en voortdurende aanvallen in weerwil van de snel duidelijk wordende zinloosheid gelden tot vandaag als toonbeeld van de onredelijkheid en onmenselijkheid waarmee soldaten als kanonnenvlees over niemandsland werden gejaagd. De Fransen hadden er een term voor, "attaque à l'outrance", aanvallen tot het uiterste. In het denken van officieren gold dit principe als de hoogste vorm van moraal, de ultieme garantie om de oorlog te winnen. Dat het voetvolk dit anders zag, leerde de Franse generale staf in de lente van 1917.

NIVELLE

Chemin des Dames was het Franse Passiondale, generaal Nivelle moest en zou de Duitse linies tussen Reims en Laon doorbreken en de oorlog beëindigen. Met de legendarische woorden *'L'heure est venue, confiance et courage. Vive la France!'* kondigde hij op 16 april de aanval aan. Achtenveertig uur zou het duren, zo voorspelde Nivelle. De hele operatie draaide uit op een bloedbad, 'nog nooit heb ik zulke beestachtigheden gezien!' noteerde een Frans soldaat. De aanval bij *Chemin des Dames* onder het leidend motto tot de uitputting verder te strijden, kraakte het al bedroevend lage moreel van veel soldaten. Velen onder hen legden de wapens neer, 'muitertij', riepen de officieren, 'staking' antwoordde het voetvolk. De repressie was onverbiddelijk. "Er vielen liefst 554 doodvonnissen. Daarvan werden er slechts 29 uitgevoerd, vooral om een voorbeeld te stellen. De grote meerderheid van de terdoodveroordeelden zag hun straf omgezet in dwangarbeid, die ze meestal in strafkolonies moesten uitzitten. Daarnaast kregen nog eens 1300 anderen dwangarbeid en zware gevangenisstraffen."

Nivelle

ALBERT

Van al deze ellende bleven de Belgische soldaten gespaard, niet in het minst omdat koning Albert zich halsstarrig tegen grootschalige aanvallen en pogingen tot doorbraak verzette. Hij verafschuwde het Franse *attaque à l'outrance*. En toch, ook aan het IJzerfront heerste in 1917 moeheid, bereikte het moreel na drie jaar oorlog en tot grote ongerustheid van de legerleiding en regering in ballingschap een dieptepunt. De loopgraven en de dorpen in de Westhoek waren geen geïsoleerde wereld; nieuws over wat zich elders aan het front maar ook in de wijde wereld afspeelde, bereikte ook de gewone soldaat. Koning en legerleiding hadden dan misschien hun troepen gespaard, in de winter van 1917 maakten ze zich terecht zorgen over het moreel.

Nieuw was de aandacht voor het moreel, de bereidheid tot vechten en de loyaliteit van de Belgische soldaten niet. Al een week na de inval, op 10 augustus 1914, voerde de militaire overheid daarom de controle op briefwisseling in. Maar de bewegingsoorlog zorgde ervoor dat de werking allesbehalve goed was. Brieven die in de eerste oorlogsmaanden van achter de frontlinie werden verstuurd, werden haast nooit gecontroleerd. Dit veranderde naarmate het front achter de IJzer stabiliseerde. In Folkestone en Calais organiseerde de legerleiding kantoren waar het postverkeer werd gecontroleerd. Alles lezen was onbegonnen werk: in oktober 1917 maakte de postcontrole melding van 6 miljoen brieven die in de voorbije 9 maanden waren gepasseerd. Het gros van de tegengehouden brieven bevatte informatie die militair van aard was en dus de operaties in het gedrang kon brengen. Het ging veelal om onnadenkendheid zoals het melden van de plaats waar de eigen

eenheid zich bevond of het uitbrengen van een verslag van een actie waaraan de schrijver had deelgenomen. Een heikel punt was het in het gedrang brengen van de “eenheid van de natie”. “Eenheid in gevaar brengen” werd overigens breed geïnterpreteerd, van klachten over de koude, het eten of een officier tot dreiging om ervandoor te gaan als het nog lang duurde. Dergelijke brieven waren voor de militaire overheid een belangrijke indicator voor het moreel van de troepen.

LE MORAL DU SOLDAT...

Wat dat moreel voor de Belgen inhield, leren we in het oorlogsboek ‘Le moral du soldat’ van kapitein-commandant Danneels. In de inleiding maakte hij meteen duidelijk waar het op stond: “*Alle grote bevelhebbers die waar ook ter wereld overwinnende legers hebben aangevoerd, weten dat het moreel in oorlogstijd een enorme invloed heeft op het verloop van de oorlog*”. Ook de koning was hiervan doordrongen, aldus Danneels. Hij nam geen enkele beslissing zonder nauwgezet het moreel van zijn soldaten mee in overweging te nemen, iets wat hij voortdurend en waarheidsgetrouw bestudeerde. De woorden en principes die Danneels hanteerde, klinken vandaag misschien pompeus en oubollig, tijdens en na de oorlog waren ze heilig :

“patrie”, “nos rois”, “le drapeau”, “la brabançonne”, “le devoir militaire”, “la discipline”, “l’honneur militaire”, “l’esprit militaire”, “la dignité personnelle”, “la politesse militaire”, “la discrétion militaire”, “la bonne humeur”.

De belangrijkste voorwaarde om te overwinnen – Danneels plaatste de hele zin in hoofdletters – is willen en kunnen vechten: “*Vouloir se battre, savoir se battre, et se battre mieux et plus longtemps que son adversaire*”. Willen vechten omdat het land en de vrijheid in gevaar zijn, de eer uitgedaagd wordt, de bestaansmiddelen bedreigd zijn, omdat de beschaving vereist dat de wapens opgenomen worden. Uiteraard moet de soldaat getraind zijn maar het moreel maakt het verschil. Voor Danneels bestond er geen twijfel, nog vóór de wapens in 1918 de Duitsers tot overgave dwongen, was hun nederlaag bezegeld omdat ze niet langer in de overwinning geloofden. De Belgische soldaat daarentegen hield stand in weerwil van alle tegenslagen, de moeilijke omstandigheden aan het IJzerfront, de gewonden en de doden, de scheiding van de geliefden. “... *C’est en lui-même que notre jass¹ a dû puiser les vertus capables d’assurer le succès de nos armes*”. De innerlijke kracht van de Belgische soldaat leidde

titelblad van het boek van Danneels, met ‘moral’ tussen aanhalingstekens

het leger naar de overwinning.

Een bloemlezing van lofbetuigingen voor het boek van Danneels bevestigde het belang van het moreel en de superioriteit van de Belgische soldaat:

“Men kan nooit genoeg herhalen dat, zoo wij zegevierend uit dezen langdurigen oorlog zijn gekomen, zulks te danken is aan het Moreel der Onzen; en diensvolgens dient de opvoeding van dit moreel een der voornaamste doeleinden te zijn van het onderricht.” (Generaal Thirifay, Inspecteur-Generaal der Genie)

“Voor het Heil van ’t Vaderland moet alles zwichten, want ’t Vaderland alléén kan niet ten gronde gaan. Op ’t slagveld, waar hun lot op ’t spel staat, zullen de soldaten er hun leven aan opofferen, indien eene in den familiekring begonnen, en in de school en de kazerne voltooide morele opleiding er tot het brengen van het opperste offer heeft voorbereid” (Majoor L. Tasnier)

PATHOS

Alweer dit pathos, grote woorden. We kunnen ons afvragen of de officieren de ziel van hun soldaten begrepen. Soldaat Joseph De Cuyper dacht in zijn *Journal de campagne* alvast van niet: *Om de moraal van het leger te kennen, raadpleegt men de hoge mannen, die absoluut niet in contact staan met de troepen en geen enkele uitputting ondergaan zoals zij. Zij zijn dus slechtgeplaatst om hierover te oordelen.*²

De kloof tussen het elitaire officierenkorps en de soldaten waarvan de meesten ongeschoolde plattelandsjongens waren die nog door loting in het leger terecht kwamen was groot. Keken zij beiden door dezelfde ogen naar de inzet van de oorlog? Deelden ze dezelfde verontwaardiging over de vijand? Hadden ze dezelfde morele overtuigingen? Misschien bieden de oorlogsnotities van aalmoezenier Elebaers³ ons inzicht in de manier van kijken van de militaire elite naar de soldaten. De gewone soldaten zijn “jongens van het volk, verstokt van hooger verstandsleven”.

“Waar haalt ge uw kracht? Bewuste of onbewuste vaderlandsliefde; latente of sluimerende godsdienstzin of levende en vurige iever voor alle bovennatuurlijke godsbesluiten...”

¹ Jass = Belg. poilu, piot

² Dank aan Ruben Donvil voor deze verwijzing

³ Karel Elebaers (1880-1961) was een Vlaams priester en leraar, aalmoezenier aan het IJzerfront, verbonden aan het VOS (Vlaamse Oudstrijders). Hij was essayist voor De Standaard van 1947 tot 1955.

In hun groote smart hebben ze nog den eenvoud van kinderen. Op hun speelplein vergeten ze al hun leed, in den rook van een sigaar vergaet al de kommer van vroeger dagen, bij 't ontvangen van een pakken, hen door liefdadige handen gestuurd, komt een lach van tevredenheid zweven, als een gejubel van heel kleinen bij 't mooiste Sint-Niklaasgeschenk."

Historici menen dat in 1914 de Belgische soldaten voor hoge maar weinig tastbare idealen ten strijde trokken: Vaderland, God, koning. Doorheen de oorlog evolueerde de inzet van de strijd. Het bericht over de broer die sneuvelt, de kogel die de vriend in de loopgraaf doorboort, de eigen verwondingen, het vuil en de ellende, het nieuws over het bezette dorp, het gemis van familie, de onzekerheid maken de strijd dag na dag meer persoonlijk. De brief die Pierre Vanoutgaerden, zoon van de burgemeester van Bunsbeek, meer dan een jaar na de dood van zijn broer Eduard aan zijn ouders schreef, illustreert dit ten volle:

Hij is dus niet meer! die kloeke struische jongeling! Hij zoo vol moed en levenslust! Ach! Hoe wreed! De barbaren hebben hem dus ook vermoord. De wreeddaards. Het bloed van onze broeder roept om wraak. Kunnen wij nog langer de wreeddaards ongestraft laten begaan! Neen niet waar. De gansche beschaafde wereld komt in opstand tegen het duitsch gebroed.

GROOTE SMART....

De dood van zijn broer staat symbool voor de strijd voor vrijheid en tegen het Duits militarisme. Dat scherpt zijn moraal om verder te vechten. In de woorden van Elebaers is dit de "groote smart" van "eenvoudige kinderen".

Met het vorderen van het vierde oorlogsjaar leken "het vaderland", "de koning", "de vlag", "de plicht" "de militaire eer" heel wat jongens gestolen te kunnen worden. Of de Belgische soldaat "in weerwil van alle tegenslagen, de moeilijke omstandigheden aan het IJzerfront, de gewonden en de doden, de scheiding van de geliefden" nog stand zou houden, werd twijfelachtig. Zij hadden er geen zin meer in en dat viel tot

consternatie en zelfs angst van de militaire censuur, legerleiding en regering op in de brieven.

In de censuurrapporten van januari 1917 tot en met mei 1917 is de teneur zeer eenduidig.⁴ Als omschrijving van het moreel gebruikt de opsteller termen als: "excellent", "admirable", "très élevé", « aussi élevé qu'il peut être », "le moral de la troupe ne fut jamais meilleur". Als er in die periode al sprake was van triestheid of ontmoediging dan was dit uitzonderlijk. In juni 1917 klonk het oordeel al wat minder overtuigend. Naast "excellent" werd op een lichte neerslachtigheid gewezen. Als verklaring wees de censor naar de ontgoocheling over het mislukte offensief van de Fransen en Engelsen en het ongenoegen over de materiële omstandigheden, de taken (corvées) tijdens periodes van rust en de strenge censuur. Maar daarna ging het echt fout. In november werd de toestand pas echt verontrustend. "Het moreel is gevoelig verlaagd. Het blijft over het algemeen overeind maar de troepen zijn gelaten, er is geen enthousiasme meer", schreef de censor aan de koning, de generaals en de regering.

GOEDKOPE TABAK

Als we naar het boek van Danneels kijken, lijkt de kern van het moreel uit grote waarden en normen te bestaan. "Plicht", "eer", "waardigheid", "trouw aan de koning en het vaderland". Maar was dat wel zo, of beter, was dat echt wat de soldaten bezighield en motiveerde? Fragmenten uit het dagboek van Arthème De Coster uit Zuurbemde leren ons wat hem en zijn kameraden beroerde:

(...) goedkope tabak kopen, een glas drinken – "August Veulemans keert terug uit het hospitaal en met Richard Fredericks gaan we een wijntje snoepen"; schrijft hij op 8 juni 1915. Bijna een jaar later krijgt hij het bericht dat zijn trouwe vriend August overleden is – ; De luizen en vlooiën in de strozak; hondenweer, regen, wind en koude maar snikhete drukte; het oponthoud van de veldkeuken; de gelegenheid om te baden; de slechte uitrusting; graafwerken en zandzakjes vullen; Een brief van thuis – "welke verrassing! Welke opluchting, vreugdetranen ontspringen mijn ogen; een brief van een dorpsgenoot

⁴ In het totaal zijn er 21 rapporten van de commandant van de militaire veiligheid bewaard. Deze rapporten waren bestemd voor het hoofdkwartier (GQG) en de minister van defensie. De meeste rapporten worden bewaard in het archief van het Koninklijk Legermuseum: KLM, GQG, "Stukken betreffende het maandrapport over de moraal van de troepen dat naar de tweede sectie wordt doorgestuurd door de militaire veiligheidsdienst", 1916-1918, inv. I 18. Twee rapporten bevinden zich in het Algemeen Rijksarchief in de collectie "Papiers Brocqueville". Het zijn uiteraard bijzonder interessante bronnen maar we moeten er omzichtig te werk mee gaan. Een belangrijke vraag is wie er schreef. De infanterie bestond grotendeels uit Vlaamse soldaten die slechts een geringe scholing hadden genoten. De militairen die uit intellectueel bevoorrechte milieus kwamen vormden een - grotendeels Franstalige - minderheid. Deze vaststelling legt meteen al twee pijnpunten bloot. Er zijn bijzonder weinig geschriften van Vlaamse soldaten. Wie iets wil leren over het frontleven beschikt vooral over Franstalige bronnen. Ook een aantal geletterde Vlamingen schreef in het Frans. Daarnaast zijn de meeste egodocumenten van de hand van soldaten uit de bevoorrechte klasse. Deze soldaten behoorden veelal tot het officierenkorps en hadden aldus een andere oorlogservaring dan de gewone soldaat (zie de Schaepehdrijver, p.189-190 en Christens en De Clercq, p.31-32).

Arthème De Coster als soldaat in het Belgisch leger

met een foto van zijn ouders schenken hem “geweldig veel troost en ruggensteun”; Een bezoek aan een tentoonstelling van frontkunst; de reis naar Lourdes in de lente van 1917 en in oktober 1917. In februari 1918 de reis naar Schotland waar zijn oom hem liefderijk ontvangt.

Arthème heeft het over dagelijks waken, werken, gaan en keren. Bijzonder opmerkelijk is hoe weinig Arthème tot midden 1917 melding van geweld maakt. Op 27 mei van dat jaar is hij na zijn reis naar Lourdes terug aan het front en nog diezelfde dag heeft hij het over “zwaar geschutsvuur” en de vrees voor een gasaanval. Als zijn dagboek ons inzicht geeft over het verloop van de oorlog, lijkt het alsof pas na zijn verlof in Lourdes de hel losbarstte. Is er iets in zijn gemoed veranderd? We weten uit historisch onderzoek dat heel wat soldaten, na een grote rust, vlagen van neerslachtigheid hadden; de ‘cafard’ kroop in hun lijf. Soldaat Yann Huyghens schreef er na terugkeer uit verlof het volgende over:

De trein schreeuwt en kreunt en huilt op de terugweg. Het verlof is valstrik, het geluk is veel te kort. Gedaan met de dromen van de mooie dagen, die hebben amper een uur geduurd. Het lawaai van de wagons maakt me de hele reis lang droevig. Morgen begint de dans opnieuw, hervinden we onze belagers. Ik hou van het geluid en de cadans van kanonnen en geweerschoten, ze verdrijven mijn immens lijden en doden mijn cafard.⁵

Ook soldaat Paul Ouwerx die in augustus naar Lourdes reisde noteerde in zijn dagboek hoe de terugreis hem neerslachtig maakte en hoe hij walgde van alles wat militair was.

VERMOEIDHEID EN UITPUTTING

Wat er zich in de gedachten van Arthème afspeelde, daar hebben we het raden naar. Hij was een man van weinig woorden. Behalve die enkele keren dat hij een brief van thuis krijgt waarbij hij termen als opluchting, vreugde of troost noteert, geeft hij ons niet veel inzicht in zijn stemming of gevoelens bij de oorlog. Vermoeidheid, uitputting, ongenoegen, de angst bij de aanvallen, het verdriet bij het verlies van vrienden, dit alles moeten we tussen de regels door lezen. Meer dan “welverdiende rust” schrijft hij niet wanneer zijn eenheid even van het front weg mag. Ook de grote woorden die kapitein Danneels gebruikte zijn afwezig in zijn notities. Twee keer wordt een bezoek van de koning vermeld maar zonder bijhorende bedenkingen.

Emiel Goën die net als Arthème in de lente van 1915 vanuit Zuurbemde via Nederland naar het front reisde, noteerde pas na de oorlog zijn oorlogservaringen vanuit zijn herinnering. Soms lezen zijn notities als een avonturenboek voor jongens. Met spuwende mitrailleurs, dodelijk vuurwerk van bommen en schrapnels, netels, prikkeldraad en obusputten vol water waar hij door moest kruipen neemt hij ons op sleeptouw. Hij schuwt geenszins de grote woorden. Wanneer zijn kameraad Frère sneuvelt, heeft hij het over een “waarlijk [...] goede en moedige kameraad, een man bezielde met de grootste zelfopoffering ten voordele van het vaderland en de gemeenschap.” Het is alsof hij terugblikkend een meer verheven betekenis aan de oorlog en zijn drijfveren als soldaat strijdend voor het vaderland wil geven. Dat alles belet niet dat ook Goën zijn gal spuwt. Wanneer een soldaat in Normandië waar de jonge vrijwilligers werden opgeleid, wordt aangehouden en publiekelijk wordt vernederd en gestraft kan hij zijn misprijzen niet onderdrukken:

Wij (kwamen) een uur te vroeg aan het station en konden alzo nog een weinig rondsletteren om het stadje te bezoeken en onzen dorst te laven bij middel van een appelsien van 10 centiemen. Dit fruit was op voorhand uitgesteld. Op een zeker ogenblik alvorens het vertrek, gaf de kapitein bevel al de soldaten in een rij op te stellen. Vervolgens stapten de kapitein en een Franse fruitwinkelierster vóór de rij soldaten en bekeek ze allen. Zij erkende (sic) de soldaat, die een appelsien had genomen zonder betaling. De jongen had dorst en

⁵ De oorspronkelijke tekst is in sonnetvorm. Deze vertaling is prozaïsch maar de teneur van de inhoud werd gerespecteerd.

Emiel Goën

men dan militaire tucht, door de overheid onmiddellijk toegepast, als voorbeeld ten opzichte van de Franse bevolking en andere soldaten.

STEENSTRATE

Al bij zijn eerste confrontatie eind 1915 bij Steenstrate waarbij 15 makkers sneuvelden, beseft Goën wat de toekomst brengt. "Wij moesten steeds spaarzaam wezen met bommen en munitie". "Weze verzekerd", zo merkt hij bitter op, "dat deze eerste strijd van onze jongens in zulke hachelijke omstandigheden eene pijnlijke indruk verwekte voor de toekomst." Alles, ook kleren en voedsel, moest in het buitenland aangekocht worden, terwijl de Duitsers dit alles in overvloed hadden. Drie jaar lang had "ons leger [...] gebrek aan bewapening". Wanneer hij op rust kan, merkt hij dat zijn soldij amper voldoet om wat margarine en sigaretten te kopen. Waterratten en muizen stelen het karige brood uit de eetzakken en bevuild hun schuilplaatsen. Vlooien, luizen en muggen plagen hem dag en nacht. Hij noemt dit ongedierte de bondgenoten van de vijand. Wanneer de eigen artillerie te dichtbij schiet, ontsnapt hij ternauwernood aan de dood. Tegelijk zijn het de kleine dingen die deugd doen. Een goede wasbeurt in het stortbad van Oeren waar ook de kleren worden gestoomd, brengt enkele dagen gezonde nachtrust. Met zijn kameraad Frère bouwt hij bij Steenstrate een eigen schuilplaats met een oude kachel. Frère had nog een blik gecondenseerde melk en wanneer Emiels oorlogsmeter Juliet Rice, een jongedame uit San Francisco, hem een pakje cacao stuurt kan de vreugde niet op.

Beschikkend over dit materiaal was er middel eens lekker te smullen met een stuk droge (sic) brood en chocolade melk of chocolade kaffee genaamd in Suurbempde. Ik ging water scheppen met mijne gamelle in een obusput, eenige meters verder. Het vuurtje met droog hout brandde goed en de chocolade was lekker op dit ogenblik.

De vreugde was van korte duur. Het droge dennenhout brandde te fel en de schuilplaats vatte vuur.

geen 10 centiem op zak. Hij werd onmiddellijk aangehouden door 2 wachten en nadien officieel gedegradeerd te midden van een bataljon makkers, hetzij duizend soldaten opgesteld in "carré"; hij werd daarna opgesloten in het cachot. Deze handelwijze was uiterst vernederend tegenover een jonge oorlogsvrijwilliger en dit voor een kleine misstap. Dit noemde

De vlammen sloegen boven de platen in den donkeren nacht, onmogelijk om te blusschen, wij kozen het hazenpad, het was meer dan tijd, want onmiddellijk was dit zichtbaar mikpunt bestookt met allerlei obussen. Wij brachten de nacht door onder den bloten hemel. Toen wij 's morgens bij dageraad naar de plaats van het onheil gingen kijken, vonden wij ons tijdelijk villatje in as verkoold, daarbij een weinig verder vonden wij een obusput met vuil water en dode ratten. Onze eetlust daalde snel en (we) moesten braken. Wij moesten van die chocolade niet meer hebben.

Arthème en Emiel zetten de hele oorlog door. Wat hen beroerde, was wat zij direct meemaakten. Bij Arthème moeten we eerder tussen de regels lezen. Na Lourdes lijkt het frontleven zwaarder te wegen. Emiel was expressief en hield van grote woorden maar het waren evenzeer de dagelijkse ergernissen, de ellende, het grote en kleine onrecht, die na de oorlog uit zijn pen vloeiden.

MUITERIJ EN DESERTIE

Heel wat soldaten kropten dit alles niet zo lang op en dat werd eind 1917 niet alleen in de hoger vermelde rapporten van de postcontrole maar ook te velde pijnlijk duidelijk. Als het hen echt te moede wordt, stemmen mensen met hun voeten, zelfs in oorlogstijd en zelfs als hen straffen boven het hoofd hangen. In het rapport over de maand december 1917 wanneer het moreel een dieptepunt lijkt te bereiken, handelden de klachten voornamelijk over de winterkoude en de scheiding van de familie. Maar er is natuurlijk meer aan de hand. De muiterijen in Frankrijk zijn bekend bij de troepen. De militaire overheid trad omwille van het Vlaams activisme in bezet gebied harder op tegen de frontbeweging. In augustus 1917 werd aalmoezenier Vandermeulen naar een strafkolonie op het eiland Cézembre verbannen. Het antwoord van de Frontiers liet niet op zich wachten waarop de regering nog hardere maatregelen eist. Ook de gebeurtenissen in Rusland sijpelden door en de koning was er niet gerust in. In zijn dagboek vinden we meerdere notities over Rusland. Begin 1918 noteerde hij dat de arbeiders overal pacifistisch werden, geïnspireerd door het Russische voorbeeld. Hij had wellicht gelijk. In een door de censuur onderschepte brief eind 1917 lezen we klaar en duidelijk:

Waarom laten wij ons aan flarden schieten voor de rijken, voor de kapitalisten en de profiteurs? Zij zullen de vruchten van de oorlog plukken.

In juni 1918 kreeg de regering in ballingschap een verontrustend rapport met als titel "Nota voor de heren leden van de ministerraad betreffende de hervorming van het strafrecht bij

desertie”.⁶ Eigenlijk kwam het rapport lang na de feiten want het probleem was in de zomer van 1918 bijna van de baan. Toch moeten de ministers even geslikt hebben of het zweet van het voorhoofd geveegd. Eind 1917 leken ze echt aan een kleine ramp te zijn ontsnapt. Vanaf januari 1917 ging het aantal deserties, soldaten die langer dan 3 dagen zonder toestemming afwezig bleven, gestaag omhoog. In december piekte het aantal deserteurs tot boven de 1.000. Dat bracht het aantal voor het hele jaar op een tot dan ongeziene 5.603 deserteurs tegenover 1203 in 1916. De meeste deserteurs, zowat drie vierde, keerde uiteindelijk wel terug. Vanaf januari 1918 zakte het aantal overigens weer maar piekte in juni het aantal overlopers. Samen met de negatieve rapporten van de perscensuur leerde het wegblijven dat er iets aan de hand was. Zelfs de dreiging om deserteurs naar een herstelcompagnie te sturen, eigenlijk een risicovolle zone aan het front, schrok hen niet af. Het was tijd voor verandering. Ook het Belgische leger diende de doodstraf terug in te voeren.⁷ De opsteller van het rapport, de legerleiding en de regering vroegen zich niet af waarom de jongens wegbleven. Integendeel, hun bevoogdende blik op de jongens en de militaire opvattingen over moreel vernauwden desertie tot een probleem van waarden en normen.

Toch was er een tegenstem. Generaal-majoor F. Temmerman was als officier verbonden aan het 7de Linieregiment. In oktober 1918 werd hij zwaar verwond maar hij overleefde de oorlog. Na de oorlog noteerde hij zijn gedachten in een nota onder de titel “La discipline militaire et la répression”. De Belgische legerleiding leefde volgens de principes van Frederik II van Pruisen: *Discipline is de belangrijkste kracht van legers. Oversten moeten daarom te allen tijde van hun ondergeschikten volledige gehoorzaamheid en onderwerping eisen.*

Wie deze regel volgt, zo wist Temmerman, kan niet anders dan deserteurs onverbiddelijk te straffen: zij zijn ongehoorzaam en zij besmetten het moreel van andere soldaten. Want wat anders kan een soldaat tot desertie drijven dan een gebrek aan moreel, het ontbreken van de bereidheid om te vechten voor koning en vaderland. Temmerman had naar dit soort overwegingen geen oren. Heel wat soldaten bleven gewoon wat langer weg na hun verlof, “in slaap gewiegd door geneugten van

de vrije tijd.”⁸ Soldaten zijn maar mensen en in het vooruitzicht terug te moeten naar de “hel” met luizen, ratten, modder, kogels, obussen, honger en koude konden zij niet aan de verleiding weerstaan om hun normale leven met enkele dagen te verlengen. Weinig hoge officieren konden dit soort begrip opbrengen.

De dagboeknotities van Arthème en Emiel en vele anderen geven de eenzaam klinkende stem van Temmerman gelijk. De oorlog was een uitputtingsslag. Misschien waren het de ronkende woorden die jongens en mannen aanzetten om ten strijde te trekken. Maar het zijn niet de ronkende woorden die mensen doen doorgaan of doen afknappen. De soldaten van de Grote Oorlog waren doordrongen van plichtsbesef, vaderlandsliefde, geloof in God en koning. Ze wilden de vijand die hun kameraad, broer of dorpsgenoot had gedood of hun thuis bezette tegen elke prijs verdrijven. De oorlog winnen en terugkeren naar hun familie sterkte hun moed om door te gaan, om voor de zoveelste keer loopgraven enabri's te herstellen of om alweer naar de voorste linie te trekken. Hoe groot hun verlangen ook was én hoe vreemd het vandaag ook klinkt maar een goed glas bier, een doos cacao, een zonnige dag, een brief van thuis, een warme kachel en wat nog meer, dat deed echt deugd in al die miserie.

Arthème De Coster op latere leeftijd

⁶ «Note pour messieurs les membres du conseil des ministres. Réforme du régime pénal en matière de désertion».

⁷ In 1918, meer bepaald in de maand juni en in het bijzonder in de Tweede Divisie, was er dan weer een opmerkelijke opstoot van het aantal overlopers. Er staan geen inwoners van de dorpen van Glabbeek op de lijst. In weerwil van de titel van het document, “passés à l’ennemi” betekent een vermelding op de lijst niet dat de soldaat met het Duitse leger gaat collaboreren. Dat ze effectief de frontlinie overgestoken zijn, valt zelfs niet met zekerheid te zeggen. Dat valt af te leiden uit de begeleidende brief waarin sprake is van militairen die illegaal afwezig zijn of deserteren. De brief en de lijst zijn gericht aan de Belgische “ministre plénipotentiaire” in Zwitserland en wil hem waarschuwen voor militairen die van het kantoor in Zwitserland gebruik willen maken. Zie Benvindo, p.85 en Légation belge en Suisse.

⁸ In zijn tekst had Temmerman het over “in slaap gewiegd door de geneugten van Capoua” waarmee hij verwees naar de lange rust van Hannibal in 215 voor Christus vlakbij Napels.

NASCHRIFT

Waarom komen de dagboeken van Goën en De Coster hier aan bod en geen andere? De auteur heeft deze tekst uitgesproken tijdens de jaarlijkse 11 novemberevocatie te Glabbeek. Uit lectuur (i.h.b. Benvindo) wist hij dat de winter van 1917 ook in het Belgische leger een bijzonder moeilijke periode was omwille van deserties. Aangezien de herdenking voor een lokaal publiek is, wordt telkens ook een lokaal gegeven geïntegreerd. Vandaar dus de keuze voor de 2 (lokaal gekende) dagboeken en de vraag in welke mate beide auteurs uitspraken doen over het moreel of hoe hun moreel uit wat ze schrijven afgeleid kan worden. Zowel Goën als De Coster had een band met Zuurbemde, een deelgemeente van Glabbeek in het Vlaams-Brabantse Hageland. Arthème De Coster, een vader van 5 kinderen, zag het levenslicht in Halen in 1885 en stierf in 1982 in Tienen. Hij woonde in Zuurbemde waar hij een hoeve uitbaatte. Hij was oudstrijder-vrijwilliger en Vuurkruiser. Eén van zijn kinderen, Arseen, was Burgemeester van Glabbeek-Zuurbemde (1965-1976) en van fusiegemeente Glabbeek (1977-1994). Emiel Goën is in 1893 in Glabbeek-Zuurbemde geboren. Ook hij was oudstrijder-vrijwilliger 1914-18. In 1940-45 was hij oorlogsinvaliden-politiek gevangene. Na zijn huwelijk kwam hij als bedrijfsleider van de firma Naco in Nieuwpoort wonen, waar hij de Nationale Strijdersbond voorziet. Hij stierf in 1989.

Koen Lagae
Medewerker KUL

Bibliografie

- Amez, B., Dans les tranchées : les écrits non publiés des combattants belges dans la Première Guerre mondiale. Analyse de leurs expériences de guerre et des facteurs de résistance, Parijs, 2009
- Benvindo, B., Des Hommes en Guerre. Les soldats belges entre tenacité et désillusions, 1914-1918, Brussel, 2005
- Christens, R. en De Clercq, K., Frontleven 14/18. Het dagelijkse leven van de Belgische soldaat aan de IJzer, Tielt, 1987
- Danneels, R., Le moral du Soldat, Brussel, 1926
- Danneels, R., Het Moreel van de Soldaat, Brussel, 1927
- Joseph De Cuyper, Journal de campagne, Brugge, 1968
- de Schaepdrijver, S., De Grote Oorlog. Het koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog, Amsterdam / Antwerpen, 1999
- Elebaers, K., Lief en leed uit dagen van lijden, Brussel, 1919
- Gijbels, J., Lagae, K., Van Nieuwenhuysse, K., Hoe historische geschiedenis schrijven. De Eerste Wereldoorlog en de historische praktijk, Leuven, 2017.
- Vandeweyer, L., "Frontbeweging", in Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, A-F, Tielt, 1998, p.1210-1223
- Vandeweyer, L., "De houthakkers van de Orne. "Douteux au point de vue patriotique", in Wetenschappelijke Tijdingen, Jg. 57, nr.4, 1998, p.237-254.
- Thielemans, M-R., red., Albert I. Carnets et correspondance de guerre 1914 – 1918, Louvain-la-Neuve, 1991
- van San, P., red., De briefwisseling van de Belgen gedurende de Eerste Wereldoorlog, Brussel, ARA, 1999
- Z.a., Mouterij in het Franse leger, <http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/14-18/1.2958177>, (27 september 2017)

Archief

- Note pour Messieurs les Membres du Conseil des ministres. Réforme du régime pénal en matière de désertion », 22 juni 1918, Algemeen Rijksarchief, Brussel
- De Coster, A., Dagboek, Koninklijk Legermuseum, Fonds 1914-1918 Personalia, doos 20, folio 610
- Goën, E., Hagelandse oorlogsvrijwilliger van 1914 – 1918, Europeana Collections, http://www.europeana.eu/portal/en/record/2020601/contributions_5769.html (29 september 2017)
- Grand Quartier Général, "Stukken betreffende het maandrapport over de moraal van de troepen dat naar de tweede sectie wordt doorgestuurd door de militaire veiligheidsdienst", Koninklijk Legermuseum, GQG 1916-1918, inv.118
- Légation belge en Suisse, État des militaires qui nous ont été signalés comme étant passés à l'ennemi, Koninklijk Legermuseum, Fonds 1914 – 1918, doos 24, folio 225
- Temmerman, F., La discipline militaire et la répression, Algemeen Rijksarchief, Brussel

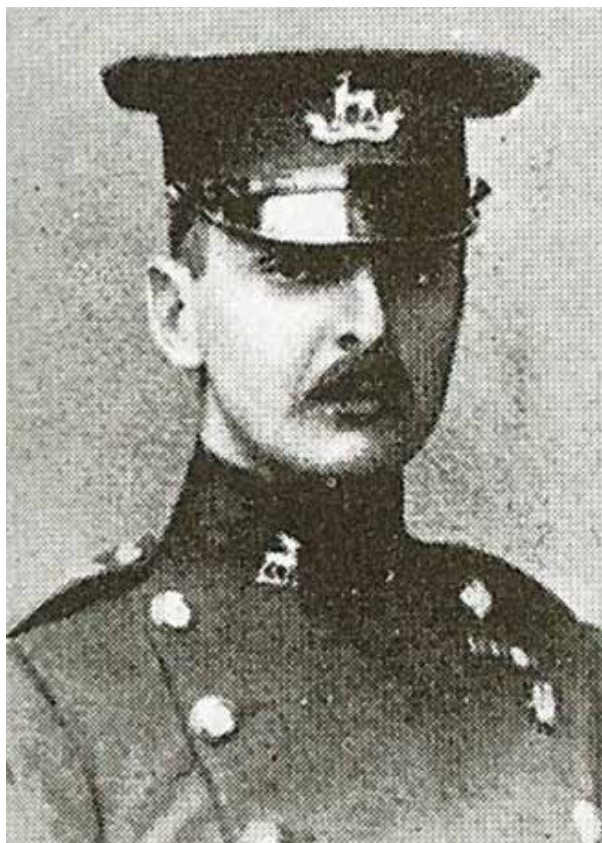
Dit artikel kon niet tot stand komen zonder de hulp van meerdere mensen. Mijn dank gaat in de eerste plaats naar Fernanda Goen, Ariane Goën en Arsène De Coster. Freddy Rottey en Jan Wyckaert wezen mij naar jaarlijkse gewoonte op taaladders en ongerijmdheden in de tekst.

Dit artikel kon niet tot stand komen zonder de hulp van meerdere mensen. Mijn dank gaat in de eerste plaats naar Fernanda Goen, Ariane Goën en Arsène De Coster. Freddy Rottey en Jan Wyckaert wezen mij naar jaarlijkse gewoonte op taaladders en ongerijmdheden in de tekst.

MAJOOR CHARLES BLOMFIELD EN MRS HIRELL BLOMFIELD WERDEN NA PRECIES 100 JAAR HERENIGD ...

**Over een *Portrait of a Lady* in Talana Farm Cemetery (Boezinge),
met een heel ongewone bestemming**

Talana Farm Cemetery ligt, omgeven door akkers, even ten zuiden van de dorpskom van Boezinge, zowat 250 m ten westen van de Diksmuidseweg. Het is al vele jaren mijn 'favoriete' Boezingse CWGC-begraafplaats. Om diverse redenen. De interesse begon waarschijnlijk wegens de ietwat exotische naam, in de jaren 1970. Die naam bleek – zo vond ik later – gegeven door Britse Boerenoorlog-veteranen, naar The Battle of Talana Hill. Ook andere hoeven in de buurt kregen Zuid-Afrikaanse namen: Tugela, Colenso, Waalkrantz, Modder. En dan was er ook de rust die op en bij deze begraafplaats heerst: het geraas van het verkeer van de Diksmuidseweg is op die afstand amper te horen, en niet meer storend.

Maar een historische reden was dat het de plaats is waar een honderdtal gesneuvelden liggen van een *small but successful operation* die een eeuw geleden plaatsgreep op de oostelijke kanaaloever, een kleine kilometer van de begraafplaats, waar nu de noordelijke uitbreiding is van het bedrijventerrein. Daar werden bij de aanleg 15 à 20 jaar geleden resten gevonden van tientallen soldaten van de 11th Brigade (4th Divisie) die geen rustplaats gekregen hebben bij hun kameraden op Talana Farm Cemetery. Alsook Fransen, Duitsers, Britten. Die laatste hebben alleen een naam op de Menenpoort.

Talana Farm Cemetery is een begraafplaats die eind april 1915 begonnen werd door Franse zoeaven, meteen na de Duitse gasaanval van 22 april 1915. De ongeveer 25 graven werden begin jaren 1920 overgebracht naar Notre Dame de Lorette in Ablain St. Nazaire (bij Arras). Maar kort nadat de laatste Zouave er begin juni 1915 begraven werd, namen de aflossende Britse troepen de begraafplaats over. Vanaf 8 juni 1915 werden er Britse gesneuvelden begraven, in wat nu Plot II Rij B is. Er zouden er nog meer dan 500 volgen. Velen ervan waren bezweken aan hun verwondingen in het vlakbij gelegen dressing station van Hull's Farm.

EEN ONGEWOON MEMENTO

Een van de allereerste graven, het vierde, was me al jaren geleden opgevallen. Nog niet zozeer door de naam van de man die er lag, wel door het grafschrift: *Dulce et decorum est pro patria mori*. Nee, toen in de jaren 1920 deze inscriptie aangevraagd werd, waarschijnlijk door de moeder, was er nog niet echt de bittere betekenis die Wilfred Owen in 1917 gaf aan dit vers van Horatius, *the old lie*. Het bleek om het graf te gaan van Major C.G.M. Blomfield – Royal Warwickshire Regt – 9th June 1915 – Age 36.

Maar op een dag in juli 2015 kreeg deze headstone meer dan ooit mijn aandacht. Er was niet – zoals bij veel andere graven – een poppy cross of een poppy wreath of bloementuil

achtergelaten. Wel een portret van een niet onaardige dame. Dat er een foto geplaatst wordt bij een graf komt wel meer voor. Van de soldaat, soms zelfs van een heel gezin, met kinderen en kleinkinderen, nakomelingen van de gesneuvelde. Maar dat is dan een recente afdruk. Hier was het een authentiek portret, in een ouderwets rond metalen lijstje, ongeveer 12 cm diameter. Zelfs de reliëfdruk van de fotograaf was duidelijk zichtbaar: *H.W. Watson, Gloucester*. De foto was, zo zou later inderdaad blijken, meer dan een eeuw oud. Het metalen lijstje waarschijnlijk ook.

Uit niets bleek wie de dame van het portret was. Gelukkig had de persoon die er voordien geweest was om Major Blomfield te gedenken, een naam genoteerd in het Visitors' Book.

Op 9 juni 2015, dag op dag 100 jaar na zijn dood, schreef Mrs. Charis Dunn: *To remember C.G.M. Blomfield, for his love and kindness. Never forgotten*. Er stond ook een adres bij. Geen e-mailadres helaas. Maar dat vinden zou maar een kwestie van enkele uren zijn, diezelfde dag.

Want het aandenken was wel intrigerend. Wie was de dame? En ook rees er enige bezorgdheid: was het daar wel veilig? Niet dat er echt te vrezen was dat Talana Farm Cemetery het bezoek zou krijgen van souvenirjagers, maar zou de ingelijste foto, allesbehalve waterdicht, met een fragiele kartonnen rugzijde, niet al te makkelijk de prooi worden van de weersomstandigheden? En ook: de CWGC-tuiniers verwijderen – begrijpelijk – van tijd tot tijd een aantal 'verwelkte' mementoes. Maar de twijfel werd helemaal weggenomen toen Mrs. Charis Dunn de vragen prompt beantwoordde.

“MY GRANDMOTHER’S PHOTO IS IN THE RIGHT PLACE ...”

Mrs. Dunn antwoordde dat ze de kleindochter was van Majoor Charles George Massie Blomfield. In heel persoonlijke bewoordingen schreef ze hoe belangrijk het bezoek geweest

Talana Farm Cemetery, met aangeduid de headstone van Major C. G. M. Blomfield, II.B.5.

was, en dat zij het inderdaad was die het ingelijste portret achtergelaten had. Een foto van Major Charles Blomfields vrouw, *Hirell Clarence*. Maar de reden waarom de foto er geplaatst werd, was toch wel heel speciaal, en aangrijpend. Dit is de enigszins ingekorte e-mail die Mrs. Dunn schreef: *“It is indeed a precious photograph. However, all things must perish. I believe that this photograph is the one sent back to Hirell after the death of Charles. I would like it to lie next to his bones and fade with him. They lived together in life, but he was buried very far from home. I like to think that he rests peacefully after great suffering in those trenches. He only lasted a month in that war. My papa lost a fine father as did so many.*

I have wished those souls well for my last visit on June 9th. The first time I visited five years ago, on finding the location of the grave, I stood alone for a while gazing at the cemetery, and had the strangest sensation ever. I felt someone holding my right hand firmly. Yet there was no one there. The hold on my hand stayed a while and then faded. It is beyond comprehension that such a strong and clear grip was on my fingers, yet I could see nothing. That has stayed in my heart. Look after those young and not so young men’s graves with joy. They lie in your fields like trees lost to a storm. My grandfather is one of so many. The many were from so many nations. Now they lie with your farms and fields. My grandmother’s photo is in the right place. With warm wishes, Charis”

De bedoeling was klaarblijkelijk dat de foto van Major Blomfields weduwe daar zou wegwijnen, vervagen, verwelken, *to fade*, samen met de resten van haar man.

De daaropvolgende maanden nam ik op geregelde tijdstippen een foto van het *Portrait of a Lady*, zoals ik het noemde, vooral om – ietwat oneerbiedig – de fasen van het desintegratieproces van het portret van Mrs. Hirell Blomfield fotografisch vast te leggen ... En de dauw, regen, sneeuw, vorst lieten inderdaad sporen na. De wind ook, want al vroeg diende het memento vastgemaakt te worden. De frisse verschijning van de zomer 2015 deemsterde week na week weg ...

Natuurlijk drong zich de noodzaak op meer te weten te komen van de man die daar zo kort na de gesneuvelde Franse soldaten begraven werd in wat toen nog niet eens de naam Talana Farm Cemetery gekregen had. De War Diaries van het 1st Bn Royal Warwickshire Regiment noteren voor 9 juni 1915 slechts: *Major C.G. M. Blomfield killed by a sniper. Wie was Major C.G.M. Blomfield, killed by a sniper?*

EGYPTE, ENGELAND, MALTA, ZUID-AFRIKA, INDIA, SUDAN, ...

Charles George Massie Blomfield werd geboren in West Kensington, London, op 19 juni 1878. Hij was de oudste zoon van Rear Admiral Sir Richard Massie Blomfield (1835-1921) en Lady Rosamund Selina Graves. Zij was een tante van Robert Graves, de auteur die bekend is van o.a. *Good-bye to all that* (1929) en *I, Claudius* (1934). Vader Richard Massie Blomfield had gediend in de Krimoorlog, en werd na zijn actieve dienst 28 jaar lang verantwoordelijk voor de haven van Alexandrië, in Egypte. Door hem werd de haven een van de belangrijkste van de Middellandse Zee.

Zoon Charles Massie Blomfield groeide op in Egypte, als *‘a boy with large hazel eyes, which he would fix on whatever interested him’*, zoals een tante in haar autobiografie schreef. Hij was onbevangen en kon heel gênante vragen stellen aan dames op leeftijd. Of gaan lopen met de bisschoppelijke paraplu van zijn grootvader aan moederszijde, de Lord Bishop of Limerick, die even op bezoek kwam, en hem dan met heel veel lef toeroepen: *“And who are you, you funny old monkey?”*, wat hij zo vaak gehoord had van zijn nanny.

Als vierjarige jongen was hij ook getuige van een slachtpartij in Alexandrië. Het kwam er op 11 juni 1882 tot een botsing en rellen tussen geprivilegieerde Europese immigranten en islamitische Egyptenaren. Ongeveer 50 Europeanen en 250 Egyptenaren kwamen daarbij om het leven. De kinderen van het gezin Blomfield en hun kindermeid ontsnapten ternauwernood.

Driemaal een foto van het portret: 10 juli 2015 (na 1 maand), 6 febr. 2016 (7 maanden) en 3 sept. 2016 (14 maanden).

Toen hij negen was, werd hij naar Engeland gezonden, voor zijn schoolse opvoeding. Uiteindelijk kwam hij ook in Sandhurst Military Academy, het opleidingscentrum voor officieren, waar op de kapel de inscriptie staat *Dulce et decorum est pro patria mori* Op 28 december 1898 werd hij 2nd Lieutenant in het Warwickshire Regiment. Hij verbleef een tijd in Malta, nam in Zuid-Afrika deel aan de Boerenoorlog, en vandaar ging het naar India, en nadien naar Ierland. Hij diende ook in Soedan, als tolk bij het Egyptische leger (1905-06). Op 5 oktober 1905 huwde hij in St. Paul's in Londen met Hirell Clarence, een rijke erfgename met Brits-Zuid-Afrikaanse achtergrond, en verwant met de familie Rhodes. Ze kregen twee zonen, Charles Clarence (1908-1909) en Richard Beverley (1913-2003). Richard was de vader van Mrs Charis Dunn, die het portret van haar grootmoeder in Talana Farm Cemetery achterliet bij het graf van haar grootvader.

Charles George Massie Blomfield was een getalenteerd violist. Hij schreef ook een klein humoristisch boekje, 'The Young Officer's Guide to Knowledge' (London, 1913). Daarvan werd gezegd dat het "cheered many a man in the hum drum life of the trenches".

Hier mag even terloops maar toch nadrukkelijk een belangrijk familielid ter sprake komen: Sir Reginald Theodore Blomfield (1856–1942), ontwerper van de Menenpoort, ook van o.a. Lijssenthoek Military Cemetery (bij Poperinge), en van St George's Memorial Church in Ieper. Het was ook Sir Reginald Blomfield die het Cross of Sacrifice ontwierp dat wereldwijd in de meeste CWGC-begraafplaatsen aanwezig is.

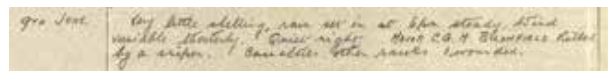
...BOEZINGE

Op 13 mei 1915 voegde Major Blomfield zich bij het 1st Bn Royal Warwickshire Regiment in Vlaanderen. Die dag verbleef die eenheid in het domein van Château Reigersburg (tussen Ieper en Brielen). Van 16 tot 23 mei lag het bataljon even ten zuiden van Fortuinhoek (bij Sint-Juliaan). Op 24 mei vielen de Duitsers aan bij Shell Trap Farm (Mouse Trap Farm), waarbij gas gebruikt werd. Het 1st Bn Royal Warwickshire Regiment was er in reserve, tot 26 mei 1915. Op 31 mei bevond het bataljon zich tussen Hill Top Farm en het gehucht Moorteltje.

Op 7 juni was het 1st Bn Royal Warwickshire Regiment op de oostelijke kanaaloever in Boezinge. Die dag was er heel wat vijandelijk geweer- en artillerievuur. 's Anderendaags was er opnieuw heel wat artillerievuur, dat vooral de loopgraaf van "A" Company trof, Major Blomfield's company. Twaalf mannen van de compagnie werden gewond, drie kwamen om: Privates William Gardner, 10169, Eugene Maund, 3590, en Reginald Beeson, 1285 (de graven 2-4 in Plot 2, Row B, naast Major Blomfield). Zij zijn de eerste Britse soldaten geweest die begraven werden in Talana Farm Cemetery. Slechts drie weken voordien (19 mei 1915) hadden ze Engeland verlaten en in Frankrijk voet aan wal gezet.

9 juni 1915 was de fatale dag voor Major Blomfield. Hij zou vroeg die dag geraakt zijn door een kogel in het hoofd. Er is geen vermelding van zijn dood in de War Diary van de 10th Brigade, en slechts een heel korte vermelding in de War Diary van het bataljon:

Very little shelling, rain set in at 6 p.m. Steady. Wind variably westerly. Quiet night. Major C.G.M. Blomfield killed by a sniper. Casualties other ranks 1 wounded.

Killed by a sniper ... Even een ogenschijnlijk futiele vraag tussendoor. Droeg Major Blomfield zijn rank badge (ranginsigne) op de manchet (*cuff*) of op de schouder? Reeds toen droegen sommige officieren, zoals de gewone soldaten, deze badge op de schouder, kleiner en meer bescheiden. *Cuff badges* maakten de officieren immers een gemakkelijker – en interessanter – doelwit voor sluipschutters. Dit gebruik werd slechts oogluikend toegestaan buiten het slagveld, maar werd toch officieel vanaf 1917. Droeg Major Blomfield zijn majoorbadge op de *cuff*? En als hij die op de schouder gedragen had, zou er dan ooit een *portrait of a lady* achtergelaten zijn, 100 jaar later, op Talana Farm Cemetery?.. En zou dit artikel dan dus nooit geschreven zijn?...

De Regimental History van het Royal Warwickshire Regiment schrijft: "During June the 1st Royal Warwickshire served in the trenches at Lancashire Farm outside Ypres without special incident". (Lancashire Farm was nabij het T-kruispunt Pilkemseg en Kleine Poezelstraat. Het was in die periode een belangrijk referentiepunt.) Geen vermelding van de dood van Major Charles Blomfield. In juli 1915 zouden in dat gebied – min of meer de noordelijke uitbreiding van het huidige industrieterrein ten oosten van het Kanaal Ieper–IJzer – honderden mannen sneuvelen van de 10th, 11th en 12th Brigade. Nadat er al honderden Fransen gesneuveld waren tussen eind april en begin juni 1915. Zovelen van hen liggen er nog, onder het beton en het asfalt, of in de akkers.

OOSTELIJKE KANAALOEVER

Is het mogelijk te achterhalen waar Major Blomfield dodelijk geraakt werd? Het 1st Bn Royal Warwickshire Regiment was op 9 juni 1915 de linkerflank van de 10th Brigade, uiterst links in de sector van de 4th Division. Dat was vanaf waar nu het (naoorlogse) sas is van de bovenvaart, net ten zuiden van de spoorwegbrug (nu fietspad), tot aan het kruispunt van de Kleine Poezelstraat en de Moortelweg, een afstand van ongeveer 0,8 km. Major Blomfield moet in ieder geval die dag in de frontlijn of er net achter geweest zijn. Even citeren wat de War Diary van de

10th Brigade schrijft (in vertaling): "In de nacht van 7 op 8 [juni 1915] zal de Brigade een lijn loopgraven overnemen van de Fransen die loopt van C.13.B.7.4 [op bijgaande kaart tegenover Caesar's Nose] tot aan het kanaal bij B.12.B.7.3. Deze loopgravenlijn vanaf rechts tot aan het kruispunt C.7.D.1.4 [Moortelweg – Kleine Poezelstraat] gehouden worden door 1st Battalion Royal Irish Fusiliers, en vanaf daar tot aan het kanaal door 1st Battalion Royal Warwickshire Regiment".

De dag na de dood van Major Blomfield werden de Warwickshires afgelost door het 1st Bn Somerset Light Infantry. General Landon voerde het bevel over het Regiment, en schreef later (in vertaling): "Het Regiment heeft inderdaad een zwaar verlies geleden, dat we moeilijk te boven zullen komen, een man die we moeilijk kunnen missen. Hij was een heel waardevol officier, en ik weet dat iedereen van hem hield." En Colonel Pool, die het bevel voerde over het 1st Bn.: "Zijn verlies als een

van de *company commanders* is onherstelbaar. Ik sloeg hem als soldaat heel hoog aan, een heel waardevol man in deze moeilijke tijden. We betreuren allen dit verlies." Standaardformuleringen?... Zijn tante Ida Poole, in haar autobiografie: "Hij was een heel minzaam man. Bescheiden, edelmoedig, overdreven onbaatzuchtig. Soms werd hij verkeerd begrepen, soms onderschat, tot een geniale flits, een geestige commentaar of zijn fantastische glimlach zijn toehoorders plots verbaasd deed opkijken."

Deze man, wiens leven zo rijk gevuld geweest was met herinneringen aan zijn verblijf in Egypte, Transvaal, Oranje-Vrijstaat, Indië, Soedan, sneuvelde in een onbeduidend dorp bij Ieper, waarvan hij vóór de oorlog niet eens het bestaan van gehoord had. Zoals duizenden uit Engeland, Wales, Schotland, Canada, Frankrijk, Noord-Afrika, Duitsland, ... die hier hun laatste rustplaats vonden.

1 Bijgewerkte schets uit de *Regimental History* van het East Lancashire Regiment, met de ligging van de troepen aan het kanaal in de eerste helft van juni 1915. De Britse eerste lijn is in het blauw aangeduid, de Duitse in het rood. De linkerhelft van de Britse lijn was op 8-10 juni 1915 ingenomen door het 1st Bn. Royal Warwickshire Regiment. **2** Deze oblique luchtfoto van 7 september 1915, bijna drie maanden na de dood van Major Blomfield, toont het terrein tussen het kanaal (links) en het kruispunt Kleine Poezelstraat – Moortelweg (rechts beneden), met de Britse en Duitse eerste lijn. Tussen beide naamaanduidingen ligt in niemandsland, in het midden van de foto, International Trench, de inzet van gevechten van mei tot juli 1915. **3** Op bijgaande satellietfoto toont de doorlopende witte lijn de ligging aan van het 1st Bn. Royal Warwickshire Regiment. De lijn dwars de huidige Bargiestraat, even ten noorden van de Yorkshire Trench & Dug-out (niet op de foto). Daar 'ergens' werd Major Blomfield's morgens vroeg op 9 juni dodelijk geraakt door een Duitse sluipschutter.

TO FADE ...

Maar laten we alvorens af te sluiten even een vraag anticiperen. *Het Portrait of a Lady* werd twee en een half jaar geleden door de kleindochter achtergelaten, *to fade* bij de resten van haar man. Hoe is het sindsdien verder met dit portret ... ? Op geregelde tijdstippen ga ik naar Talana Farm Cemetery. Zo ook op een dag in de zomer van 2016. En met de camera reeds in aanslag om weer een foto te nemen, stelde ik met ontzetting vast dat het ingelijste portret van Hirell Clarence verdwenen was! Door een verzamelaar respectloos geroofd?

Gelukkig was deze zeer onaangename gedachte niet lang aanwezig. Want het kleinood werd haast meteen weer aangetroffen, op de komposthoop van de begraafplaats. Voordien was afgesproken met de tuiniers dat het portret nog geruime tijd bij de grafzerk zou mogen blijven, om de wens van de kleindochter te respecteren. Was er een communicatiefout geweest? Was er een andere onderhoudsploeg ploeg langs geweest die niet op de hoogte was, en had iemand geoordeeld dat het portret wel heel erg vervaagd was? Er kan zeker begrip voor opgebracht worden.

Hoe dan ook, het euvel werd hersteld. En of het aandenken er nu weer ligt? Nee, momenteel niet, want bij het ter perse gaan van het artikel zijn ook grondige tuinierwerken in de begraafplaats gestart. Daarom heeft het portret voor korte tijd even een veiliger bestemming gekregen. Maar na de werken komt het weer waar het hoort. Al zal op een of andere manier ervoor gezorgd worden dat het er blijft ... *Fading ...*

1 Detail van een luchtfoto van 12 September 1915. De pijl duidt de rij aan met het graf van Major Charles Blomfield (5de graf). De iets meer dan anderhalve rij graven van voor hem zijn van Franse zoeaven. We zien op de foto vooral Plot 2 en een deel van Plot 4. De foto is van ongeveer drie maanden na zijn dood, maar in die periode zijn er al, samen met de graven in Plot 1, waar de schaduwen van de bomen vallen, al 270 gesneuvelden bij gekomen. **2** Deze foto (van maart 1923) toont rechts de toenmalige toegang van de begraafplaats. Links vooral graven van mannen van de Somerset Light Infantry en Rifle Brigade. Rechts, maar amper zichtbaar door het poortje, enkele Franse graven. En in het begin van wat de derde rij moet zijn, ligt Major Blomfield. **3** Foto vanaf het naoorlogse sas. Rechts het kanaal. Onder dreigende wolken het noordelijke deel van het industrieterrein, met (verborgen achter de gebouwen) het kruispunt Moortelweg – Kleine Poezelstraat. Hier 'ergens' werd Major G. G. M. Blomfield dodelijk geraakt. En liggen nog tal van Franse, Duitse en Britse gesneuvelden ...

PORTRAIT OF A LADY – FEBRUARY 2016

Was she standing or
 Sitting while H.W.Watson
 Took the photograph at his Gloucester studio?
 Did he ask her for a most delicate of smiles
 Or was she just being her
 Natural elegant gentle self,
 Amused,
 Perhaps finding it slightly funny,
 Him adjusting the camera?

Framed photograph
 Portland headstone.
 Reunited at last.

We are the rain, the damp, the rot.
 Our friend, the grass, did his work
 A hundred years ago.
 Leave us now to do ours. (*)

(*) reference to "Grass" (1918) by Carl Sandburg.

Aurel Sercu

RICHARD PRICE

het verhaal van een jonge man uit Bethnal Green, London

Hij wordt thuis geboren, op 7 januari 1887, in Horts Yard, Bethnal Green, in het oosten van London (UK). Hij is de zoon van het jonge koppel Richard en Harriet Chipchase. Zoals de traditie het wil in de familie Price krijgt de eerstgeborene zoon de naam Richard. Als tweede naam krijgt hij James. Richard heeft één zus, de één jaar oudere Matilda Maria. In 1894 wordt Richard gedoopt, hij is dan 7 jaar oud. De doop vindt plaats in de St Paul's parochie van Bethnal Green. De familie Price woont dan nog steeds in Horts Yard, Chambord Street. De 9-jarige Richard doet het niet slecht op school. De familie bewaart met trots de boeken 'Nobody's Pet' en 'Robert's Trust' die Richard in 1895 kreeg als beloning voor zijn respectievelijk goed gedrag en vaardigheid en zijn regelmaat van aanwezigheid in school.

HARD LEVEN

Richard groeit op in een periode waarin Groot-Brittannië, dankzij zijn vele overzeese gebieden, heel welvarend is. De bloeiende periode bracht enorme rijkdommen aan fabrieksbezitters en handelaren.

Maar in East London, op een korte afstand van de Londense dokken (o.a. Canary Wharf) waar al die rijkdom aan land kwam, is het leven hard, heel hard. East London, met o.a. Bethnal Green is de slum, de achterbuurt van Londen. De armoede in Bethnal Green en omgeving is hoog, ziektes tieren er welig, de kindersterfte is er groter dan in de andere Londense buurten. De Employment of Children Act in 1903 probeert de jonge kinderen langer in de scholen te houden, tenminste tot ze een bepaald niveau van onderwijs bereiken. Maar de wet kan niet beletten dat heel wat 13-jarige kinderen uit gaan werken. Voor Richard en zijn zus Matilda is dit niet anders. Uit de volkstelling van 1901 mogen we concluderen dat ook zij als 13-jarigen gingen werken. Hun vader was meubelmaker, en volgens deze telling waren Matilda en Richard van beroep 'French Polisher' of meubellakkers. Het gezin is ondertussen verhuisd naar Shipton Street, Bethnal Green.

Tien jaar later, in 1911, woont de 24 jarige Richard bij zijn vader in 38 Abbey St, Bethnal Green. Richards moeder is ondertussen vrij jong overleden en zijn zus Mathilde is in 1909 getrouwd. Maar Richard heeft een lief: Eleanor Silvester. Hij trouwt met Eleanor op 4de juni 1911 in de St Matheuskerk in Bethnal Green. Eleanor en Richard vestigen zich in de Abbey Street 38, het ouderlijke huis van Richard.

FUSILIER

Er volgen 2 kinderen uit het huwelijk: een dochttertje Gladys (13 april 1913) en een zoontje dat, hoe kan het anders, Richard (3 juli 1915) genoemd wordt. Twee jaar na het uitbreken van de oorlog tekent Richard bij de 2nd London Regiment, Royal

Fusiliers. Naar zijn motivatie hebben wij het raden. Het geld, het avontuur, de sociale druk? Wie weet. Hij moet vastberaden geweest zijn: je laat niet zomaar een vrouw en twee kleine kinderen van respectievelijk drie en één jaar achter om een groot risico te nemen en je leven op het spel te zetten.

Richard wordt geregistreerd met servicenummer 6853 en volgt een relatief korte opleiding in Engeland in de omgeving van Salisbury. Hij wordt eind november al als versterking voor het regiment naar het vasteland gestuurd. Voor hij vertrekt poseert hij fier voor de foto, samen met zijn vader, zijn vrouw en de 2 kinderen. Richard zal tijdens zijn legerdienst geregeld naar huis schrijven. Een aantal van de brieven en kaarten (Field Post Card) zijn bewaard gebleven en worden door de familie zorgvuldig gekoesterd.

Richard noemt zijn vrouwtje in zijn brieven steeds 'Old Lal' (Lal is de nickname voor Eleanor, Elinor, Hannah). Hij tekent zijn brieven meestal met Dick. De Field Post Cards tekent hij met zijn echte naam. De brieven gaan vooral over hoeveel hij zijn vrouw en kinderen mist. Sporadisch meldt hij iets over zijn soldatenleven.

Richard vervoegt het 2de London Regiment in Noord Frankrijk, in de omgeving van Merville, een tiental km ten zuiden van Bailleul (Belle). Het 2de London Regiment werkt er volgens de gekende routine: een aantal dagen in reserve, een aantal dagen als ondersteuning voor de troepen aan het front, en een aantal in de frontlijn. Het front is voor hen de sector Neuve-Chapelle, tussen Rijsel en Bethune. Ze blijven er tot begin maart. Dan wordt het 2de London Regiment overgeplaatst naar de Arras-sector, waar ze zullen deelnemen aan de 2de Slag bij Arras (9 april tot 16 mei 1917).

Ze moeten er de heel modderige loopgraven in de frontlinie nabij Achicourt bezetten. Het kost hun uren om door de modder in hun stelling te geraken. De eerste dagen proberen ze de zompige loopgraven wat comfortabeler te maken.

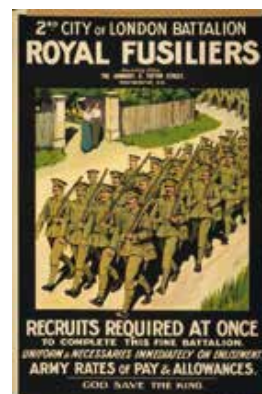
de jonge Richard

Eleanor, de grote liefde van Richard

een familiefoto. We herkennen Richard en Eleanor, hun twee kinderen en Richard's vader, bij wie hij inwoont

oproep om de Royal Fusiliers te vervoegen. Richard laat zich overtuigen

MODDERBED

Als Richard begin april uit de loopgraven komt schrijft hij naar Eleanor. Zijn beschrijving van zijn 'modderbed' in de loopgraaf tijdens een regenachtige nacht is ironisch bedoeld.

"...nu in een echt bed slapen zou pas een echte luxe zijn, want ik heb heel wat ergere plaatsen gehad dan een bed om te slapen. Twee nachten terug had ik pas een zalig zacht bedje. Ja, helemaal in de loopgraven, de modder was er heerlijk, dik en zacht om op te liggen. Oh, wat een traktaat. Om het echt gezellig te maken; ik had mijn grondzeil en mijn overjas verloren en een lekker verfrissende regen viel het grootste deel van de nacht neer op ons. Zoals je al kan raden, een echt bed zou me niet kwaad maken..."

Het regiment blijft in de regio ten zuidwesten van de stad Arras tot eind juni. Dan worden ze naar achteren geplaatst, naar een rustige regio in Noord-Frankrijk, waar ze de hele maand juli kunnen recupereren en weer op krachten komen.

Als de slag bij Passendale niet verloopt zoals gepland, wordt begin augustus 1917 het regiment van Richard in allerijl opgeroepen en op 16 augustus 1917 ingezet bij de aanval op Polygoonbos, ten oosten van Ieper.

Richard schrijft nog vlug een whizzbangkaartje⁹ op de vooravond van de aanval en duidt op de achterkant aan: *"14 Augustus - het gaat me goed - ik heb jouw brief ontvangen - ik schrijf je bij de eerst volgende gelegenheid."*

POLYGOON

De aanval op Polygoonbos, 16 augustus 1917. Uit het oorlogsdagboek van 2de London Regiment: "Het bataljon bereikte de verzamelaarsplaats op 2 uur 's morgens. Op uur nul (04:45) werd de aanval ingezet. Alles ging goed, ondanks de

verwarring tijdens het verzamelen en de slechte toestand van het terrein. De aanval vlotte goed, het (Britse) spervuur was uitstekend. De eerste 2 doelen werden zonder veel tegenstand ingenomen. Maar de Duitse machinegeweren in Polygoonveld deden de aanval stilvallen en op het zelfde moment begonnen vijandelijke machinegeweren vanuit de achterste flanken onze aanvallende troepen af te slachten. De flanken van onze troepen raakten onbeschermd omdat onze troepen op de flanken niet meer vooruit raakten. Het bataljon kon niet anders dan zich, in een regen van kogels, terugtrekken.

Er vielen heel veel slachtoffers. Wat overbleef van het bataljon werd teruggetrokken in het nabijgelegen Glencourse Wood en gereorganiseerd in de loopgraaf Jargon Trench.

Het 2nd London Regiment telt op 16 augustus 1917 maar liefst 329 slachtoffers: 36 doden, 126 gewonden en 167 vermisten."

De meesten van die vermisten waren gewond of dood achtergebleven op het slagveld. Richard was één van hen: hij was zwaar gewond aan zijn dij en kon niet meer terug naar de Britse loopgraven. Enige tijd na de aanval wordt Richard door de Duitse brancardiers gevonden en meegenomen. Hij wordt samen met andere – Duitse - gewonden naar het Duitse veldhospitaal in Gullegem overgebracht.

De derde slag bij Ieper zorgt voor grote toevloed van slachtoffers en het klooster van Gullegem is te klein om ze allen op te vangen. De Duitsers bevelen de Gullegemse pastoor de kerk te ontruimen. Een paar uur later ligt de kerkvloer vol met stro en matrassen. Ook de jongens- en meisjesschool worden tot ziekenboeg omgetoverd. De pastoor organiseert dan maar openluchtmissen en wijkt uit naar de brouwzaal van de Gullegemse bouwerij.

⁹ Whizzbangkaartje is een kaartje dat nog op het laatste moment en snel werd geschreven. 'Whizz bang' verwijst naar het geluid van een overvliegende granaat (small high-velocity shell; it makes a whizzing sound followed by a bang when it hits)

het lazaret
van Gullegem

GULLEGEM

Mijn grootouders, André en Madeleine Vandeghinste-Mullie, trouwen op 20 augustus 1917 in de 'noodkerk': de brouwerij in het centrum van Gullegem. Richard lag toen vermoedelijk in de kerk aan de overkant van het dorpsplein.

Op 19 augustus kan Richard van op zijn ziekenbed in Gullegem een kaartje naar huis te schrijven. Het kaartje zal uiteindelijk op 28 september 1917 bij Eleanor aankomen. Pas dan verneemt ze dat haar man gewond en krijgsgevangene is.

Maar Richard kent geen geluk, hij sterft ondanks de goede verzorging op 21 augustus aan de gevolgen van zijn verwondingen en wordt begraven op het Duitse kerkhof in Gullegem.

Eleanor, Richards vrouw, ontvangt (vermoedelijk in september 1917) een officieel bericht via het Britse Rode Kruis dat haar man vermist is sinds 16 augustus 1917.

Begin oktober 1917 ontvangt ze dan een officieel bericht dat Richard krijgsgevangene is. Pas in november 1917 komt Eleanor te weten dat haar man al meer dan 2 maand overleden is. Het officiële nieuws komt van het "Infantry Record Office" in London. In hun brief van 3 november 1917 laten ze weten dat ze de dood van Richard vernomen hebben uit de officiële Duitse lijsten. Die lijsten waren door de Duitse instanties aan het Rode Kruis in Zwitserland overgemaakt. Er wordt niets vermeld over hoe hij aan zijn einde kwam en waar hij zijn laatste rustplaats vond.

Eleanor wil weten waar haar man begraven is. Uit Richards laatste berichtje had ze één aanknopingspunt: de poststempel Limburg-an-der-Lahn. Samen met de lokale dominee contacteert ze het Rode Kruis. In januari 1918 komt er nieuws van het Rode Kruis: ze bevestigen dat Richard overleden is op 21 augustus 1917 en begraven ligt in Gullegem. Ze melden ook dat hij een schotwonde in de dij had.

Voor Eleanor moet het een opluchting geweest zijn om uiteindelijk te weten te komen dat haar man een gekend graf heeft, ergens op het vasteland in dorp dat de naam Gullegem heeft. Eleanor heeft heel waarschijnlijk niet de financiële middelen, noch de tijd om na de oorlog een reis naar het graf te ondernemen. Op haar aanvraag ontvangt ze rond 1919 van de "Imperial War Graves Commission" (vandaag de Commonwealth War Graves Commission, CWGC) een foto van Richards graf in Gullegem.

In 1919 maakt de gemeentesecretaris een lijst van alle Britse graven in Gullegem. Van elk graf dat hij vindt noteert hij zorgvuldig de tekst op het kruis en de locatie. De meeste graven (uit oktober 1918) lagen willekeurig verspreid in Gullegem, andere graven (uit 1917) bevonden zich op het Duits Kerkhof, in de Molenweg.

In 1923 worden Richard en de andere Britse soldaten in de Duitse begraafplaats in Gullegem ontgraven en overgebracht naar Harlebeke New British Cemetery. De militaire begraafplaats in Harelbeke wordt Richards laatste rustplaats.

¹² Zie hiervoor de analyse van Koen Koch: De Derde Slag bij Ieper (Manteau, 2007).

¹³ Ik verwijs graag naar het laatste Grass Roots-concert van collega Dries Chaerle, op 30 juli 2017 in Handzame, en het verhaal van de familie Van den Berghe. Maar ook de honderden burgers die omkwamen tijdens de Duitse beschietingen van de streek Avelgem-Kortrijk, eind oktober 1918, zijn zulke voorbeelden.

de laatste rustplaats van Richard op Harlebeke New British Cemetery

de Duitse begraafplaats in Gullegem, waar Richard oorspronkelijk werd begraven

op de kleine herdenking ter gelegenheid van de 100ste verjaardag van Richard's dood waren twee kleindochters en een achterkleinzoon aanwezig. Vlnr. Bart Seynaeve, kleindochter Lesley en achterkleinzoon Philip Lilley en kleindochter Cheryl Price.

'THE GULLEGEM BOYS'

Gemeentesecretaris Reginald Lagae inventariseert in 1919 de Britse oorlogsgraven in Gullegem. De locatie en het opschrift van ieder graf noteert hij zorgvuldig in de 'lijst der begraafplaatsen der Britse soldaten elk met hun opschrift'. Hij inventariseert 43 graven. Bijna 100 jaar later weten we dat er veel meer Britse veldgraven in Gullegem waren. Wat zoekwerk levert de namen op van zo'n 70 mannen die sneuvelde of stierven aan hun verwondingen in oktober 1918 in Gullegem tijdens de slag bij Kortrijk.

Op de Duitse militaire begraafplaats, Ehrenfriedhof nr 177, in de (toenmalige) Molenweg telde de gemeentesecretaris 9 Britse graven. (in 1923 zouden 11 Britse graven geteld worden). Het waren mannen die tijdens de Derde Slag bij Ieper (de slag van Passendale) in juli 1917 gewond raakten en door de Duitse troepen krijgsgevangen werden genomen. Ze werden samen met de Duitse gewonden naar het veldhospitaal in Gullegem overgebracht. Ondanks de goede verzorging stierven ze aan hun verwonding en werden op de Duitse begraafplaats begraven. In de jaren '20 werden de Britse graven overgebracht naar Harelbeke, naar het Harlebeke New British Cemetery.

Bart Seynaeve

KIND, BELOOF ME DAT JE JEZELF ZULT DOODSCHIETEN !

Het was ergens in het voorjaar van 2004 dat ik, achteloos, mijn eerste boek kocht over WO I, 'Vergeten stemmen uit de Grote Oorlog' van Max Arthur. De interesse was gewekt en ondertussen puilt de boekenkast over WO I uit. Hoe meer men leest, hoe meer verbanden men tracht te leggen. Verbanden met andere conflicten die Europa geteisterd hebben. Zo wordt al eens een boek 'verorberd' over de Frans-Pruisische Oorlog 1870-1871 waar kiemen lagen van WO I. Net zoals er in de Napoleontische Oorlogen begin 19de eeuw kiemen lagen voor de Frans-Pruisische oorlog. Ook wat na WO I kwam blijkt verbonden met WO I : de Duitse Revolutie 1918-1919 en de hier uit voort vloeiende Tweede Wereldoorlog. Nieuwe inzichten kunnen me steeds boeien.

Het was tijdens ons zoveelste bezoek aan onze zoon in München dat ik mij op de afdeling Geschichte van de boekenwinkel Hugendubel bevond. Hugendubel is het equivalent van onze 'De Standaard Boekhandel' maar dan in kingsize vorm. Het was daar dat mij een titel van een boek in het oog sprong : 'Kind, versprich mir, dass du dich erschießt. Der Untergang der kleinen Leute 1945' van Florian Huber. Als ik moet catalogeren in mijn bibliotheek dien ik deze in de categorie boeken te plaatsen die je naar de keel grijpen.

VERDRAG VAN VERSAILLES

November 1918, Duitsland legt de wapens neer. Een burgeroorlog breekt uit. Met als gevolg dat er in het Duitsland van de beginjaren '20 chaos en armoede heerst. Nog steeds was er grote onenigheid tussen Rechts en Links. Men was ontzet omdat Duitsland zijn entiteit verloren was door de bezetting van de westelijke Rijnsoever, verlies van gebieden in het Oosten, de corridor die ingesteld werd naar de vrijstad Gdansk (Danzig). Het meest woog echter door dat alleen Duitsland schuldig werd bevonden aan het uitbreken van WO I, en zodoende alleen diende op te draaien voor de herstelbetalingen. Het Verdrag van Versailles (1919), met zijn Diktatfrieden, was dan ook het meest gehate document uit de Duitse geschiedenis. De Weimar Republiek was niet bij machte om het ongenoegen, de financiële zorgen, de honger bij haar burgers weg te nemen. Daarbij kwam dan nog de wereldwijde financiële crisis van eind de jaren '20 die vele Duitsers in volstrekte armoede stortte en tot de bedelstaf veroordeelde. Het was dan ook niet verwonderlijk dat in de straten van de steden verschillende wondergenezers, charlatans, zelfverklaarde profeten liepen te prediken. Mensen sloten zich aan omdat ze op zoek waren naar iemand die de wonde van de Duitsers kon genezen. Begin jaren '30 werd er in de bierkelders van München door ene Adolf Hitler lustig op

los gepredikt hoe hij Duitsland uit het slop zou halen en hoe hij zou afrekenen met het schandelijk Verdrag van Versailles. In deze sfeer van vergeldingswoede, haat, honger en uitzichtloosheid kon Hitler de massa bespelen en aan zich binden.

EUFORIE

Toch was het nog voor velen een verrassing dat hij in 1932 tot Rijkskanselier verkozen werd. Vanaf het begin van zijn aanstelling zette de NSDAP in op de jeugd, zijn toekomstige soldaten. Miljoenen tieners konden het armoedig bestaan ontvluchten in de dansende, zingende Hitlerjeugd tijdens de vele natuurkampen. Hitler kon weliswaar ook de Duitse bevolking aan het werk krijgen en in de jaren 1933 tot 1939 kon men zijn geluk niet op. Vakantiedagen werden ingevoerd, huurbescherming, mono-toerisme, motorisering. Elke maand was er een nationale feestdag waarop gezongen en gedanst werd. Elk jaar werd er ook een "Jahrestag der Friedensvertrag von Versailles" georganiseerd ter herinnering aan dat schandelijk verdrag. In deze roes onder het merendeel van de bevolking werd Hitler vereerd als een god en kon hij ongemoeid in 1939 Polen binnenvallen om daarna half Europa in te nemen. De kleine Leute waren enigszins achterdochtig, maar de euforie had de overhand en Duitsland moest toch Lebensraum hebben! De kentering kwam toen Hitler op 22 juni 1941 de oorlog verklaarde aan Rusland. Bij de gewone Duitsers sloeg dit in als een bom. Waarom moest Rusland nu aangevallen worden, we hebben toch al alles! 22/06 werd als het ware het '9/11' van de Duitsers. Velen wisten later nog waar ze waren of wat ze deden toen ze het bericht hoorden.

VERGELDING

Bij hun doortocht door Rusland hadden de Duitse soldaten geplunderd, gebrand, vermoord, verkracht. Soms werden

1923, Stoottroepen van Hitler

1945, burgers uit Oost-Pruisen op de vlucht

Demmin met de rivier Peene op de voorgrond

volledige plattelandsdorpen met de grond gelijk gemaakt. De propagandacampagnes van Goebbels hadden dan ook de Russen afgeschilderd als Untermenschen, barbaren, kindereters, ... De Duitse soldaten die van het Oostfront op verlof kwamen naar de Heimat vertelden van de gruwel, honger, en koude. Toen het tij begon te keren, begin 1945, sloeg de angst en paniek toe bij de Duitse bevolking in de Oostgebieden. Men besepte maar al te goed dat vergelding zou volgen. Miljoenen mensen, uit de door de Duitsers bezette gebieden, Oost-Pruisen, West-Pruisen, Silezië, namen have en goed en sloegen op de vlucht, richting Westen. Zij zagen immers ook hun soldaten hals over kop terugtrekken. In de plattelandsdorpen begonnen ook de burgemeesters, notabelen en plaatselijke politie er van onder te muizen waardoor de kleinen Leute op zichzelf aangewezen waren. Wie de middelen niet had om te vluchten bleef achter en verstopte zich in kelders, sloten, bossen, ... angstig wachtend op een onzeker lot. Gevoed door onmetelijke angsten brak onder de weerloze bevolking een zelfmoordepidemie uit. Deze epidemie trok steeds verder als een golf naar het Westen, net vóór het oprukkende Rode Leger. Uiteraard waren er veel zelfmoorden uit ideologisch standpunt, mensen die de NSDAP actief bijgestaan hadden. Het overgrote deel van de tienduizenden zelfmoorden werden echter gepleegd door gewone burgers in de intacte Duitse plattelandsdorpen, waar de oorlog nooit gepasseerd was. Het waren vooral ouderen, vrouwen en kinderen die het slachtoffer waren. Hun zonen/mannen zaten immers aan het front of konden toch alleszins niet gevonden worden wegens op de vlucht of in het ergste geval gesneuveld.

DEMMIN

Demmin, een plattelandsgemeente in de deelstaat Mecklenburg-Vorpommern, gelegen langs de rivier Peene en haar bijrivieren, een 200-tal kilometer ten noorden van Berlijn, geldt als schoolvoorbeeld voor de tientallen dorpen en steden die door de Russische pletwals overrompeld, geplunderd en verwoest werden. Zijn 15.000 inwoners zagen begin april 1945 de landgenoten uit het Oosten toestromen. Met hen

de gruwelverhalen van plundering en verkrachting. Wie kon, verzamelde wat hij kon, sloot het huis af, en trok ook naar het Westen. Onder de achterblijvers, ouderen en vrouwen met kinderen, brak een angstpsychose uit. De zelfmoordepidemie die uitbrak was niet te stoppen. Ganse gezinnen pleegden zelfmoord door in de rivier Peene te springen, nochtans een rustig stromend water. Moeders bonden zich samen met hun kinderen aan elkaar om zeker te zijn van de verdrinkingsdood. Schrijnend waren de toestanden waarbij de moeder gered kon worden uit het water en de kinderen niet, of omgekeerd. Velen kozen voor de dood door ophanging. Ze gingen naar het nabijgelegen bos Devener Holz waar ze zichzelf ophingen, nadat ze eerst de stropen rond de hoofden van hun kinderen en baby's hadden gedaan. In het bos en zelfs in de stad hingen mannen, vrouwen en kinderen in de bomen te bengelen. Wie een wapen had, benam zich hiermee het leven. In tientallen huizen lagen dan ook koppels samen op bed, de vrouw doodgeschoten door de man, die dan de hand aan zichzelf had geslagen. Ook vergiftiging was een manier om te sterven. Wie geld had, kon zich dit gif gemakkelijk aanschaffen en droeg dit steeds op zich om in laatste instantie te gebruiken. De overlevenden waren constant in de weer met het verslepen en vervoeren van de lijken naar het plaatselijk kerkhof. Eind april hoorde men in Demmin dan het oorlogsgeweld op zich af komen. De eerste bommen vielen op het dorp. De Russen trokken met grote ruwheid het dorp binnen, waar mensen zich verscholen in de ruïnes van hun huizen. Sommige officieren hadden de soldaten onder controle, maar 's avonds, na zich tegoed te hebben gedaan aan de alcohol uit de geplunderde huizen, trokken de dronken soldaten op "vrouwenjacht". Vrouwen en meisjes werden meermaals verkracht waarna velen zich ook het leven namen. Volgens optimistische cijfers werden door het Rode Leger tijdens hun optocht 2 miljoen vrouwen verkracht. Hoeveel mensen zich in Demmin van het leven beroofden door gif, wapens, ophanging en verdrinking is niet exact gekend maar de cijfers lopen uiteen van 700 tot 1.500. Niet alleen in het enorme gebied dat door het Rode Leger werd overrompeld gebeurde dit. Ook in het Westen, in

dorpen die door de Amerikanen ingenomen werden, pleegden mensen zelfmoord. Liever dat dan de onderdrukking door de vijand te moeten ondergaan. En het werkte aanstekelijk, want was men zo eigenlijk niet van alle zorgen verlost? Veel fotomateriaal van de zelfmoordepidemie is niet voorhanden tenzij deze foto van fotografe Margaret Bourke-White, verbonden aan het Amerikaanse leger. In het stadhuis van Leipzig nam zij op 20 april 1945 een foto van de lijken van de stadspenningmeester Dr. Kurt Lisso, zijn vrouw en hun dochter, alle drie vergiftigd.

BERLIJN

Berlijn werd de hoofdstad van de zelfmoordepidemie. De overgebleven bevolking in Berlijn bestond uit 2/3 vrouwen en 1/3 jongens, kinderen en ouderen. Dood door ophanging was de simpelste manier om zich van kant te maken. Mensen hingen zich op aan de ramen van hun kamers, aan de bomen in de straat, of waar ze maar ook konden. Niemand in de straat keek nog verbijsterd op van het gruwelijke tafereel. Voor mensen met geld was in de stad gif, als blauwzuur en cyaankali, gemakkelijk te verkrijgen. Er ontstond hiervoor dan ook een markt waarbij mensen een giftampul kochten, net zoals ze eten gingen kopen. Men verdacht het NS-regime ervan deze markt te bevoorraden. Had Hitler immers niet gezegd, dat indien Duitsland ten onder ging, haar bevolking ook ten onder diende te gaan. Het was in Berlijn dat eind april 1945 de vader van de 21-jarige Friederike Grensemann opgeroepen werd voor de Volkssturm. Bij zijn afscheid gaf hij haar een wapen met de woorden: "Es ist aus, mein Kind, versprich mir, dass du dich erschießt, wenn

die Russen kommen." Friederike kon haar onmetelijke angst voor het onbekende overwinnen, deed het niet, en kwam de rest van de oorlog zonder kleerscheuren door. Schrijnend is de geschiedenis van de 41-jarige Paul Kittel uit Malchin. Op 30 april 1945 trokken de Russen zijn dorp binnen. Kittel ging naar zijn buurman van wie hij wist dat hij een wapen had. De buurman had zichzelf en zijn vrouw al van het leven benomen en Kittel nam het wapen mee. Thuis zette hij het wapen tegen de hoofden van zijn vrouw en twee kinderen en 'verloste' hen uit hun angst. Toen hij het pistool tegen zijn slaap zette en de trekker over haalde gebeurde niets. Bleek dat er maar 3 kogels meer in het wapen hadden gezeten. Kittel overleefde de oorlog en werd tijdens een proces in de jaren '50 beschuldigd van drievoudige moord. Men pleitte ontoerekeningsvatbaarheid en Kittel moest niet naar de gevangenis maar was voor het leven getekend.

DE DUITSE EER

Eén van de grondoorzaken van de zelfmoordepidemie was de angst voor het onbekende maar ook de verloren Duitse Eer. In de rassenideologie van de NSDAP diende deze Eer steeds hoog gehouden te worden. De Eer van het bloed, de Soldateneer, de Familie-eer en de Eer voor de vrouw. Nu het regime niet meer bestond en barbarij over het land spoelde, vonden velen het niet meer waard verder te moeten leven, in een toekomstig land zonder Eer. Gedurende 12 jaar werd de Duitse burger meegesleept in het geloof van heropleving, het geluk van er bij te horen, fierheid in hun bijzonderheid, de euforie van het geluk en de hoogmoed van de heersers. Nu, de nederlaag nabij, kwam de schuld van de medeplichtigheid, de schaamte van het wegstijgen, de haat voor de ander en voor zichzelf, het verdriet over het verlies, en de angst voor wraak en geweld. De zelfmoordepidemie was een antwoord op deze emotionele ondergang. Zoals reeds vele malen in de geschiedenis waren ook hier weer die kleinen Leute het grootste slachtoffer van geweld en ontbering. Tot schande van ons mensdom moeten we vaststellen dat dit vandaag de dag nog altijd het geval is.

Jan Jonckheere

1 Dr. Lisso en zijn gezin in Leipzig 2 dochter Regina Lisso heeft een armband van het Duitse Rode Kruis om

BELGISCHE VLUCHTELINGEN IN GOUDA TIJDENS DE EERSTE WERELDOORLOG

In het spoor van Emiel De Bruyne

Ergens in 2014 begint het verhaal van Frans Vandenhende. In het IFFM-Kenniscentrum laat hij het fotoalbum zien van Emile De Bruyne en Blondine De Volder, de grootouders van zijn vrouw Lieve. Via de foto's en de prentbriefkaarten wordt vier jaar 'onvrijwillige ballingschap' in het Nederlandse Gouda gereconstrueerd. Maar er ontbrak een verhaal. Veel meer dan het album, een paar essays en een beduimeld spaarboekje van de ASLK was er niet. Toevallig is een Nederlandse documentairemaker, Leo van Maaren, enkele tijd later op zoek naar nakomelingen van Belgische vluchtelingen in Nederland. Zo geraakt hij bij Frans in Wortegem-Petegem om er te filmen. Tijdens de opnames krijgt Frans voor het eerst documenten te zien die ofwel geschreven waren door Emiel De Bruyne ofwel naar hem verwezen. Ze waren afkomstig uit het archief van het vluchtoord Gouda, dat in Den Haag bewaard wordt. De documentaire van Leo van Maaren werd voor het eerst vertoond tijdens de voorstelling van het boek 'Hoop op Toekomst – Belgische vluchtelingen in Nederland' van Ingeborg Kriegsman, uitgegeven bij het Davidsfonds in 2016. De presentatie vond plaats in Huis Doorn, het vroegere ballingsoord van Wilhelm II en nu coördinatiepunt 'Herdenken Wereldoorlog I'. Daar ontmoette het gedreven paar Coretta Bakker-Wijbrans, adjunct-directeur van het Streekhuis Midden-Nederland, waar de registratiefiches van het vluchtoord en heel wat fotomateriaal bewaard worden. Een schat aan informatie werd plots beschikbaar, waar vooralsnog weinig onderzoek naar werd gedaan op een paar werken van o.a. Michaël Amara en Evelyn De Roodt na. Van bij het begin van het onderzoek naar Belgische vluchtelingen in Nederland, meer specifiek naar het vluchtoord Gouda, kon Frans op de onvoorwaardelijke steun rekenen van een aantal mensen in Gouda. De geschiedkundige kring 'Die Goude' en het Streekarchief lieten hem zonder beperking beschikken over hun archieven. En zo reconstrueerde Frans beetje bij beetje het levensverhaal van 'opa' Emiel De Bruyne. We laten Frans zelf aan het woord...

DE EXODUS

Emiel De Bruyne wordt geboren op 20 februari 1873 in Oostakker bij Gent. Vader is schoenmaker en moeder heeft een winkeltje. Hij heeft het geluk dat hij mag studeren. Zo haalt hij in 1892 zijn diploma van onderwijzer aan de bisschoppelijke normaalschool van Sint-Niklaas, gekend voor haar Vlaams en katholiek karakter. Hij wordt aangenomen als onderwijzer in de gemeenteschool van Kruibeke in de buurt van Antwerpen. Daar huwt hij Blondine De Volder, dochter van binnenschippers. In Kruibeke is hij actief als dirigent van het kerkkoor en de plaatselijke fanfare Sint-Cecilia. Kruibeke ligt in de schaduw van metropool Antwerpen maar de botsing tussen de 'Oude wereld met zijn tradities' en 'Nieuwe wereld met zijn moderniteit' lijkt hier nog veraf.

Wanneer op 4 augustus 1914 de oorlog uitbreekt, vluchten zijn schoonoouders met hun binnenschip naar Nederland. Belgische soldaten hebben hun woning in brand gestoken omdat die in

het schootsveld ligt van Fort Kruibeke, dat deel uitmaakt van de binnenste verdedigingsgordel rond Antwerpen. Zij zijn zo de eerste vluchtelingen uit Kruibeke. Het is pas begin oktober 1914 dat Kruibeke de oorlog aan den lijve zal ondervinden. Vanaf 6 oktober ligt Antwerpen zwaar onder vuur van het Duitse leger. Emiel ziet duizenden vluchtelingen en het uitgedunde en vermoeide Belgische leger richting Belgische kust trekken. Op 8 oktober vlucht hij met zijn gezin, zijn zwangere vrouw en drie kinderen, noordwaarts naar het neutrale Nederland. In tegenstelling tot vele inwoners van dorpen ten westen van Antwerpen volgt hij hen niet in de race naar de kust, maar verkiest hij te vluchten in de richting waar zijn schoonoouders bij het begin van de oorlog zijn gevlucht. Hij laat zich registreren in Hulst.

ONDERWIJZER

Het gezin verblijft er ongeveer vijf maanden. In die periode

Belgische vluchtelingen vonden onderdak in plantenkassen in Gouda. (beeld Streekarchief Midden-Holland)

zoekt hij als gedreven onderwijzer contact met andere gevluchte Belgische onderwijzers in een poging onderricht te verschaffen aan de kinderen van gestrande vluchtelingen. Voorlopig echter zonder resultaat omdat velen twijfelen of ze zullen blijven of terugkeren.

Zijn toekomst als onderwijzer houdt hem in die mate bezig dat hij contact opneemt met het Ministère Belge de Sciences et Arts in Le Havre om zich te informeren of een verlengd verblijf in Nederland zijn loopbaan kan schaden. Er wordt namelijk van verschillende kanten (Nederlandse overheid, stadsbestuur van Antwerpen, Duitse bezetter) sterk op aangedrongen dat de vluchtelingen naar huis terugkeren. Ondanks het feit dat Emiel er geen goed oog in heeft om naar België terug te keren, laat hij zich uitschrijven in Hulst op 17 februari 1915 met bestemming Kruike. Daar komt hij echter niet aan.

De onzekerheid over zijn toekomst wordt vanuit onverwachte hoek weggewerkt. De Belgische regering in ballingschap vindt het niet kunnen dat Belgische kinderen zich goed integreren. Assimilatie met het gastland past niet in het langetermijnperspectief van de Belgische overheid. De kinderen moeten hun vaderland boven alles liefhebben en zij moeten instaan voor de heropbouw van het verwoeste thuisland. De oplossing lijkt eenvoudig: een 'copy-paste' van het onderwijssysteem uit België naar het gastland: Belgische scholen, Belgische onderwijzers en onderwijzeressen, Belgische leerplannen en toepassing van de Belgische schoolwet uit 1914. De ideale oplossing voor Emiel. Zonder zorgen voor zijn toekomst kan hij in Nederland les blijven geven. Het loon van de leerkrachten wordt door de Belgische overheid betaald,

Gouda 100 jaar geleden

maar de subsidies worden door Nederland betaald. Zo houdt men een stok achter de deur in het geval er opruiende taal door de onderwijskrachten gebruikt zou worden tijdens de lessen 'vaderlandse' geschiedenis. Het bewaren van de neutraliteit was belangrijker dan al het andere.

Na een openthoud van twee maanden in Moerdijk (aan het Hollandsch Diep, de denkbeeldige grens tussen het calvinistische noorden en het katholieke zuiden) bij zijn schoonouders, die er met hun schip aangemeerd liggen, treedt hij op 8 april 1915 in dienst van het vluchtoord Gouda.

'HOOP OP TOEKOMST'

Hij woont niet in het vluchtoord zelf, maar zoals een kleine driehonderd andere Belgische vluchtelingen, in de stad tussen de Gouvenaars. Eerst woont hij in de Keizerstraat 73, later in de Groene Weg 73. Opvallend is dat de vluchtelingen in de stad niet terug te vinden zijn in de bevolkingsregisters. Een document afgeleverd door de politie van Gouda bewijst echter dat hij er gewoond heeft tot februari 1919. Het register van vluchtelingen zou verdwenen zijn. Vanuit het Streekarchief wordt nu onderzocht waar en hoe dit is kunnen gebeuren. Uit briefwisseling en foto's blijkt dat het gezin goede contacten heeft met de bewoners van Gouda. Zoals alle mensen in de stad lijdt het gezin onder de ontberingen en tekorten in basisproducten die ontstaan zijn als gevolg van de blokkade van de Schelde. In dat opzicht kan ik met zekerheid zeggen dat de bewering, dat de vluchtelingen in Nederland (les Belges de l'Extérieur, cfr Amara) het beter hadden dan zij die in België onder de Duitse bezetting leefden (les Belges de l'Intérieur)

niet klopt. Zeker tijdens de winter van 1917 werd er door de Nederlandse bevolking honger geleden. Alles kwam op de bon. Dit werd mede veroorzaakt doordat de Nederlandse regering een overeenkomst had gesloten met de Duitsers voor het leveren van steenkool: Nederland kende een lening toe aan Duitsland voor het aankopen van levensmiddelen, met name aardappelen en bloem. Dit leidde overal te lande tot voedselopstanden.

Emiel De Bruyne speelde een actieve rol in het vluchtoord, beroepsmatig als onderwijzer in het Lager Onderwijs, en als actieve speler in het ontspanningsleven. Het 'bezighouden' van de inwoners van het vluchtoord was van levensbelang. Men moest er voor zorgen dat zij niet in ledigheid vervielen en dat het 'geestelijk leven' een hoge standaard bleef behouden. Zo richtte Emiel een fanfare op voor de vluchtelingen 'Hoop op Toekomst'.

Op vele manieren werkte hij samen met andere verenigingen in het kamp en in de stad. Bij het overlijden van de dirigent van de Goudse harmonie Caecilia, Willem Baghuis, neemt hij die rol over tot zijn vertrek naar België in januari 1919.

Dit tot grote tevredenheid van iedereen met wie hij samenwerkt. Emiel laat zich kennen als een plichtsbewust, erudiet en consequent persoon die hoge eisen stelt aan zichzelf en zijn medewerkers. Soms leidt dit tot spanningen. Uiteindelijk verschilt het leven in het vluchtoord in niets van het leven in een Vlaams plattelandsdorp. De politieke en religieuze tegenstellingen steken, naarmate de oorlog langer duurt, ook de kop op.

WAPENSTILSTAND

Na de wapenstilstand op 11 november 1918 moet hij, zoals vele vluchtelingen, wachten tot begin 1919 om naar huis te kunnen terugkeren. In een schrijven aan IJssel de Schepper (voorzitter van de Commissie van Toezicht van het Vluchtoord) en zijn echtgenote, drukt hij zijn dank uit voor de manier waarop hij in Gouda werd opgevangen.

Wat mij uitermate geraakt heeft tijdens mijn onderzoek is het moment waarop wij op het spoor komen van 153 Belgische vluchtelingen die overleden zijn tijdens hun verblijf in het vluchtoord. Ook voor mijn collega-onderzoekers uit Gouda een verrassing. Een duik in de archieven van de rooms-katholieke begraafplaats in Gouda geeft meer duidelijkheid. Tussen oktober 1914 en oktober 1915 sterven 83 vluchtelingen. Opvallend is dat de meesten kinderen zijn. Alle gestorven vluchtelingen

Frans en Lieve Vandenhende vertellen te Gouda het verhaal van Emiel De Bruyne

worden begraven op kosten van de stad. Ze worden niet in individuele graven gelegd maar in 'gezamenlijke graven': lijken ongewijden, lijken armen en kinderlijken. Anno 2017 is er op deze begraafplaats geen enkel spoor meer van deze onfortuinlijke vluchtelingen. Wij denken na om hen in Gouda op een gepaste manier te herdenken. In afwachting kunnen we hen misschien een plaats geven op de namenlijst. Ook zij zijn slachtoffers van een meedogenloze oorlog.

Deze tekst is een uiterst summier verslag van mijn onderzoek. Er zijn nog veel onbeantwoorde vragen die aandacht verdienen. Wat met de meer dan 70.000 Belgische vluchtelingen die niet in de vluchtoorden verbleven, niet geregistreerd werden en op die manier in een grijze zone verdwijnen. Gelukkig werkt interesse vanuit België aanstekelijk en zijn er in Gouda mensen besmet geraakt door iemand die geen wetenschappelijke alwetendheid veinst, maar zichzelf opvoert als gepassioneerd onderzoeker. Wie interesse heeft in het uitgewerkt onderzoek kan dit vanaf 8 december 2017 lezen in het boek 'Belgische vluchtelingen in Gouda tijdens de Eerste Wereldoorlog, in het spoor van Emiel De Bruyne' uitgegeven in eigen beheer bij het publicatieplatform Skribis van drukkerij Nevelland Graphics in Drongen.

Frans Vandenhende

O N T R O E R P A R C O U R S

OVER EEN OORLOG DIE ALLE PERKEN TE BUITEN GING

Claude Monet en Georges Clemenceau, twee reuzen, een oorlogsvriendschap en massa's bloemen

'Buiten tuinieren en wat schilderen deug ik voor niets' (Claude Monet)

Het hospitaal was klein in Giverny (Frankrijk), maar in het holst van de nacht klauwden ze zich indringend schril langs deuren en vensterramen naar buiten, de kreten der soldaten die zich onverminderd in de loopgraven waanden. Artsen, verpleegkundigen werkten zich uit de naad om hun lijden en hun pijn te lenigen, terwijl er geen eind leek te komen aan het getier van mannen die om hun 'mama' krijsten. De artiest, die vlakbij woonde, bracht hen dan geregeld groente, uit zijn eigen moestuin geoogst, die hen wel voeden en beter maken zou, later.

Monet in Giverny

NADAGEN VAN EEN KUNSTENAAR, AANVANGSDAGEN VAN EEN WERELDBRAND

Claude Monet (1840-1926), 74 jaar oud, had zich sinds geruime tijd gewijd aan zijn grote schepping, zijn nauwelijks te evenaren *jardin d'eau*, zijn watertuin en zijn meesterwerk toen de oorlog losbarstte en hij zich acuut rekenschap gaf van de verschrikkingen die deze teweegbracht. 'Gister heb ik maar mijn werk hervat', noteert de meester, op 1 december 1914: 'Het is wie weet nog de *béste manier om deze trieste tijden uit mijn kop te krijgen. Hoe dan ook: ik voel toch zoveel diepe schaamte mij mee te laten drijven op mijn pietluttige speurtocht naar de juiste vorm en kleur en dan te beseffen dat er zovelen zijn die te lijden krijgen en die sterven ter wille van ons.*' Wat er ook van zij: in Giverny kreeg zodoende een vreedzame artistieke campagne langzamerhand vorm.

Niet dat de vreedzaamheid van Monets tuinen onaangeroerd bleef. Bij tijd en wijle werd ze brutaal geschonden door het gedonder van de geschutstukken dat hem vanaf de slagvelden op nog geen 50 kilometer bij hem vandaan tegemoetkwam. En dan kon Monet het beeld van zijn stiefzoon niet uit zijn kop krijgen: zij zaten in de slag aan het front; zijn eigen zoon Michel zou trouwens in 1915 eveneens zijn oproepingsbevel krijgen. Zowat de voltallige bevolking van zijn geliefde Giverny was naar veiliger oorden weggevlucht, iets wat de schilder vertikte, ook al had zijn naaste familie in zuidelijke richting een veilig heenkomen gevonden: 'Als die woestelingen het op mijn vel gemunt hebben, dan zal dat te midden van mijn doeken zijn, en met mijn laatste blik op mijn hele levenswerk.' Dat maakte Monet tot zijn onwrikbare levensparool.

De man toog aan de slag en penseelde zich de geschiedenis in met doeken die de waterlelies en irissen voorstelden die hij in zijn bloemperken en zijn vijver kweekte, en die sindsdien erkenning oogstten als zijn topwerken en de onbetwiste monumenten die ze in de wereldschilderkunst en het laatimpressionisme zijn gebleven.

Claude Monet, de Waterlilies – les Nymphéas

Monet en Clémenceau op een bruggetje in Giverny

FLOU... POLITIQUE

Een graag genode gast die Monet in die prangende dagen met zijn bezoek kwam verblijden, was zijn goede vriend en vertrouweling, de één jaar 'jongere' Franse Eerste Minister Georges Clemenceau (1841-1929), die een huis betrok in een naburige gemeente. De man klopte geregeld bij Monet aan en wist menig schilderij voor 's schilders soms bittere uitvalen te behoeden. Uit alle Monet-biografieën valt op te maken dat de kunstenaar, getergd door zware gezichtsproblemen (een onverbiddelijke cataract) zijn werk meermalen met een scheermes te lijf ging, meer zelfs: poogde ze in zijn haardvuur op te branden.

Aan het einde van de oorlog wenste Claude Monet niets liever, of zijn tweeëntwintig panelen die de waterlilies voorstelden van zijn domicilie in Giverny zouden aan Frankrijk geschenken worden 'pour prendre part à la victoire'. De schenking, die tot vandaag het pronkstuk van de wereldvermaarde Parijse 'l'Orangerie' is gebleven bezegelde zodoende de langdurige vriendschap tussen de meester en Georges Clemenceau. Op een dag na deze Wapenstilstand schrijft Frankrijks toentertijd beroemdste artistieke zoon aan zijn vriend

Clemenceau, 'le Tigre', woordelijk: 'Je suis à la veille de terminer deux panneaux décoratifs, que je veux signer du jour de la victoire, et viens vous demander de les offrir à l'État par votre intermédiaire. C'est peu de chose, mais c'est la seule manière que j'ai de prendre part à la victoire.' Prompt na ontvangst van deze brief begeeft Clemenceau zich spoorslags naar de woonst van de schilder in de Eure, te Giverny, om de twee buitenmaatse panelen te bewonderen en met name om op zijn vriend en diens vrijgevigheid in te praten in de vrome hoop om meer en ander werk aan hem te ontfutselen. Wat volgt zijn soms netelige onderhandelingen nopens het aantal te schenken panelen en de plaats die ze zal worden toebedeeld.

Het resultaat valt te bewonderen in de twee ellipsoïde zalen van de 'Orangerie des Tuileries' in hartje Parijs. Bij binnenkomst in het gebouw, dat tijdens de oorlog merkwaardigerwijs als kantine voor gewonde soldaten (!) dienstdeed, wordt de bezoeker – o tempora, o Franse mores toch! - begroet door de machtige buste van Clemenceau, vervaardigd door Auguste Rodin, die andere reus, voor wie het hart van de politicus van de weeromstuit evenwel wat minder opgewekt ging kloppen: 'Is die kerel stom en ijdel; hij ruikt vooral de centen, toch?'

Onvermoed, ook door de volbloed kunstminnaar anno vandaag, is de schildercyclus zelf het ultieme eerbetoon van een reus van een schilder in de nadagen van zijn leven, aan de miljoenen militairen 'tombés sur le champ de bataille'.

'UNE REPLIQUE MUETTE A LA MONSTRUOSITE DE LA GUERRE'

Terwijl de soldaten namelijk hun leven volop in de waagschaal stellen, wijdt de man zijn beste talenten aan de waterlilies, met Franse zwier en *élégance* tot 'Les Nymphéas' omgedoopt, op panelen van kolossale afmetingen en in een gigantesk atelier dat hij in volle oorlog speciaal voor dat doel laat optrekken, als om het krijgsgewoel flagrant te tarten. Onder meer kan hij gebruikmaken van chassis die tot 6 meter lengte hebben. Eenieder zijn talent en zijn stek, moet Monet gedacht hebben, en de zijne bestonden erin het licht en de natuur te doorgronden. Voormalig conservator Pierre Georgel van de Orangerie spaart zijn superlatieven niet: hij maakt gewag van een 'stilzweigende repliek aan de gedrochtelijkheid van zo'n oorlog. Oog in oog ermee hangt hij het visioen op van een volmaakte wereld.' Die oorlog had Monet evenwel niet afgewacht om lilies te schilderen. In 1909 exposeert hij in de Galeries Durand-Ruel 48 doeken onder de titel *Nymphéas : paysages d'eau*, die door

het publiek zowat kwijlend werden verwelkomd. De waterlelies op 's meesters vijver in Giverny zouden hem tot 300 werken inspireren, vanaf het einde der jaren 1890 en tot aan zijn dood in 1926.

DE ZEGE VAN DE GEEST OP DE BARBARIJ

De schilder stelde zich op *'hostile à toute théorie'*, in een hedendaagse lezing: *'wars van welke gebaande paden, laat staan welk artistiek –isme ook'*. Hij neemt de natuur waar en schildert die, met de wisseling der lichtinvallen en seizoenen. Wat hij zijn geliefde Frankrijk, of beter: *'l'Etat'*, schenkt – nalaat verwoordt de nuance beter – schetst niet de razernij van gevechtshandelingen, de roem en eer of de offerbereidheid der doden evenmin. De man penseelt een oriëntaals aandoend zentaferaal: een water-land.

'Ce monument à la paix cosmique érigé en plein conflit mondial, cette double invitation à se retremper dans la contemplation de la beauté transcendante et dans celle des éléments primordiaux, Monet pour finir, en faisant l'offrande à la France ravagée de l'après-guerre,' is wat Georgel constateert. En, vervolgt hij, Monet onderschrijft de *'victoire de l'esprit sur la barbarie'* met *'Les Grandes Décorations'*, daarmee woordelijk refererend aan zijn artistieke nalatenschap ten gunste van zijn land. Zijn uiteindelijke zege, die van de inventiviteit, de creativiteit en veerkracht, staat zodoende symbool voor de soortgelijke deugden waarmee zijn land het laken na het meer dan vier jaar aanslepende conflict finaal alsnog naar zich toetrok.

Gewin aan bekendheid of geld, daar liet Claude Monet, die vermogend en beroemd was, zich niet aan gelegen. Wat daarom niet impliceert dat de schilder van zijn *Grandes Décorations* zomaar van harte afstand deed. Het had somtijds trekjes van een minzame vechtscheiding tussen onafscheidelijke vrienden, die zou duren tot de dood van de schilder in 1926, op gezegende 86-jarige leeftijd.

een tijger en een houten Klaas of... twee reuzen

EEN TIJGER EN EEN HOUTEN KLAAS

Ten bewijze van deze inspanningen en verwickelingen ligt vandaag slechts de briefwisseling van Clemenceau voor, die Monet zelf bijhield; eerstgenoemde had met name beslist zijn correspondentie voor zijn dood te vernietigen. In zijn brieven schrijft de *'Tijger'* Monet met *'mijn ouwe uil'*, mijn *'ouwe krab'*, mijn *'ouwe houten klaas'*, aan. Met name nadat de schilder hem van zijn voornemen op de hoogte brengt twee panelen te schenken, laat de staatsman niet meer af tot hij hem er goed en wel van overtuigd heeft er nog te schenken en er dus prompt maar werk van te beginnen maken: *'Schilderen en blijven schilderen, man, tot het doek het onder je verf begeeft.'*

Clemenceau mag het zich verwaardigen de meester op deze familiale manier te bejegenen. Beide vrienden kennen mekaar sinds hun tijd in de *Brasserie des Martyrs* in 1860, een van de honken waar jonge kunstenaars en republikeinse studenten elkaar treffen in hun gedeelde weerzin van het Tweede Keizerrijk.

De Tijger en de Houten Klaas vertoonden wel meer persoonlijke en artistieke raakpunten. Allebei hadden ze een hoge pet op van de Japanse en oriëntaalse kunst, die in impressionistische kringen toentertijd alom *en vogue* waren. Clemenceau verzamelde niet minder dan 3 000 kogo, porseleinen wierookdoosjes. Ook met het licht hadden ze beiden 'iets', al zou Monet dat van lieverlee zien doven naarmate zijn gezondheid door zijn cataract steeds feller te lijden kreeg. Allengs ontpopt Clemenceau zich zowaar tot Monets verzorger en makelaar. In zijn fascinerend werk *Claude Monet – Les Nymphéas* licht hij een tip van de – tragische - sluier: *'Grâce à une opération, l'effroyable tragédie de la cécité absolue put être provisoirement évitée. J'aurais voulu un traitement radical, mais Monet n'acceptait pas le risque de perdre la lumière. Il demeura donc dans un état de demi-vision qui lui permit d'en finir avec les Nymphéas.'*

Monet in zijn atelier des Nymphéas

L'ORANGERIE

Zoveel rozengeur ziet de meester dan al niet meer zitten. *'Het is over. Ik ben blind. Mijn leven verliest elke zin. En toch: tot mijn laatste dag zal ik verhinderen dat de panelen hier de deur uitgaan.'* Maar dat is buiten de (grommende?) Tijger gerekend: *'Oud of niet, gehandicapt of niet, een man, artiest of niet, heeft niet het recht zijn woord van eer te breken, en al zeker niet als hij het aan zijn land, aan Frankrijk, heeft verpand.'*

Les Grandes Décorations zullen Giverny evenwel niet verlaten voor de dood van de schilder (5 december 1926). Het is een andere bekende uit de Derde Republiek, Edouard Herriot, minister van Openbaar Onderwijs en Schone Kunsten die de honneurs mag waarnemen, in mei 1927. Op de vooravond heeft Clemenceau zijn eigen vernissage versierd. Het is een erkenning, ook voor de Vader der Overwinning, van de vriendschapsbanden die hem met de schilder verbonden en van diens inspanningen om dit unieke *'monument à la Paix'* te voleinden.

De nieuwe tijden pakken evenwel zowel het impressionisme als dit grootscheepse project op snelheid. Het impressionisme heeft zijn tijd gehad, het kubisme is de *cri nouveau*. Frankrijk laat het stoffige doek over zijn oorlogen en zijn oorlogsdoden vallen. Amper een jaar nadien stelt de Tijger, met grote helderheid van geest, vast: *'Gisteren nog even in de Orangerie langsgelopen. Ik heb er geen kat gezien.'* Het duurt zo zijn tijd alvorens men van de *Nymphéas* het stof afblaast. Tegenwoordig werken gidsen zich uit de naad om stroomopwaarts de bedding van het abstract *expressionism* terug op te gaan, en de wortels terug te vinden van de Pollocks, de Newmans en de Rothko's, grootverdieners van de actueelste kunst. Het is een weg die terugvoert naar twee tachtigjarige ouwe sokken, ware uitslovers ieder voor zich, verbonden door een hechte vriendschap en een uitgesproken voorliefde voor het licht. En, niet te vergeten, een onafgebroken inzet om het offer van zovelen. Dus, als je *vanzeleven aan de Tuilerieën passeert...*

2017: BLOEMEN GAAN ALLE PERKEN TE BUITEN

Onlangs gingen Monets werken ferm buitengaats. Eind september jl. concerteerde artist-in-residence Christopher Latham in de National Gallery of Australia (Canberra, Sydney) onder de titel *Flowers of War* als pendant voor Piet Swerts' *Bomensymfonie* hier in Ieper. Latham, die de

beide nationaliteiten, Australisch en Frans heeft, liet Monets uitzonderlijke creatieve oorlogsimpuls niet onvermeld *'The First World War was a period of creative impotence as artists struggled to respond to the scale of the horror, but there was one notable exception – Claude Monet.'* De 200 schilderijen die hij afleverde tussen 1914 en zijn dood in 1926 mogen zonder meer als een *'race against time'* worden gezien, aldus Latham: *'To slowly lose his great gift (zijn gezichtsvermogen, CS) plunged Monet into severe anxiety and a sustained period of hyper-creativity, as he struggled to create his final culminating masterpieces – a body of work he hoped would summarise everything he felt and believed about painting. In doing so he created more work than any other artist during the Great War.'*

Als logo voor het gelijknamige multilaterale herdenkingsproject Australië-Frankrijk-Duitsland werd geopteerd voor de bekende combinatie blauw (le bleuet, het korenbloempje) – wit (the daisy, het madeliefje) – rood (the poppy, de papaver). Het symbool bracht expliciet de Frans-Australische en, interessant, ook Duitse vriendschapsbanden voor het voetlicht, terwijl de symboliek tevens de onnoemelijke menselijke en culturele verliezen te allen kante in herinnering brengt. *'Cent ans après la fin de la Première Guerre Mondiale, des os, des bombes et des cartouches sont encore découverts par des fermiers dans les champs Français. Ces reliques nous remettent en mémoire les hommes originaires d'Australie, de Nouvelle Zélande, de Grande Bretagne, d'Allemagne et de France qui sont morts si douloureusement dans les tranchées, dans la boue et sous la pluie. A bien des égards, cette guerre terrible subsiste toujours en nous'*, benadrukt het concertprogramma voor het Franse luik (Amiens – de Somme).

THE FLOWERS OF WAR LES FLEURS DE GUERRE

'Ik ben niet geïnteresseerd in Anzac-kerij', getuigt Christopher Latham, 'in reflecteren op de obscene hoeveelheid lijden, en het feit dat Europa geen twee decennia later in dezelfde val wou trappen des te meer'. Een getuigenis dat als vingerwijzing naar de vrijwel uniek-Britse remembrance-praxis in onze regio en aan de Somme kan tellen. Al valt dat bij The National Curriculum, andere Johnsons, Camerons of Mays en consorten wellicht op een koude steen.

Met beeldprojectie en muziek, middels dagboekfragmenten, getuigenissen en poëzie re-creëert Lathams concert de, vrijwel letterlijke, laatbloei van het impressionisme en daarmee ook de grootse Franse stortvloed van kleur, visuele kleur en klankkleur, die aan het front op datzelfde ogenblik in kaki- en feldgrau- en modder- en slijkkleuren reddeloos en redeloos

wordt gesmoord: 'Monet felt his late paintings were an attempt at healing. They were his artistic response to the traumatic events of the war and arguably the greatest climax to any artist's creative career in history,' aldus een hedendaags artistiek multitalent over de gruwzaamheid van toen.

En toch. Ook Lathams grootmoeder deed dienst in de oorlog, als verpleegster nota bene. Lees: genezing, heling is dus toch mogelijk voor wie ze toen wilde en vandaag wil zien, 'en dat houdt ons tot vandaag overeind,' meent Latham. Schoonheid als antidotum, om maar iets te zeggen. Kunst als schrale troost, zoiets.

Chris Spriet, oktober 2017

BRONNEN

Georges Clemenceau à son ami Claude Monet, Correspondance. Editions de la Réunion des Musées Nationaux, 1993.

Georges Clemenceau, Claude Monet. Omnia, 2010.

Alexandre Duval-Stalla, Claude Monet – Georges Clemenceau : une histoire, deux caractères : Biographie croisée. Gallimard, 2010.

Pierre Georget, Claude Monet, Nymphéas. Hazan, 1999.

Giorgio Podestà, 'Le tigre et le jardinier'. In: *Les lettres françaises*, 23 novembre 2010.

CONTRINI REVISITED

Herinnert u zich nog ons magazine nummer 57, toen nog 'VIFF-flash' geheten? Het was – juni 2016 – de eerste keer dat wij kleur gebruikten en dat had een goede reden: de Italiaanse fotograaf Andrea Contrini had ons een aantal wonderbaarlijke kleurfoto's toegestuurd van zijn fotoboek 'The Guardians of Silence'. Het waren afbeeldingen van de forten en verdedigingswerken uit de Eerste Wereldoorlog in de streek van Trentino en het Asiago Plateau. Sommige ervan hadden wij kunnen bezoeken op onze 'Italiaanse' slagveldreis van 2014. De foto's waren zo overweldigend dat we het zonde hadden gevonden om ze in zwart-wit af te drukken.

Het vervolg kent u: ons tijdschrift koos voor kleur en VIFF-flash werd VIFF-magazine. Nu heeft hij een nieuw fotoboek uit, opnieuw met adembenemende foto's: 'Echi nel Silenzio', Echo's in de stilte.

Daarover schrijft hij:

Zuid-Trentino was één van de felst bevochten streken van het Italiaans-Oostenrijks front tijdens de Eerste Wereldoorlog. Honderd jaar na het einde van de oorlog zijn de diepe sporen van de gevechten nog zichtbaar in het landschap als een echo van het drama uit het verleden in de stilte van de natuur. Andrea Contrini haalde inspiratie uit de dagboeken en memoires van Italiaanse en Oostenrijks-Hongaarse soldaten en realiseerde een fotografische tocht om het oude front te ontdekken doorheen de pieken en de dalen in het landschap. Het illustreert hoezeer de slagvelden doorheen jaren plaatsen van vrede zijn geworden. 'Echi nel Silenzio' bestaat uit 200 kleurfoto's, geografisch gerangschikt, startend in de mediterrane omgeving van het Gardameer en eindigend in de hoogten van Pasubio, waar de zogenaamde 'Witte Oorlog' werd bevochten langs het Baldomassief, Val di Gresta, Vallagarina, Vallarsa, Monte Zugna en de Kleine Dolomieten.

Naast de beelden vinden we teksten van historisch onderzoeker Fernando Larcher, een voorwoord van de Britse fotograaf Michael St Maur Sheil, een streekkaart, archiefphoto's uit het 'Museo Storico Italiano della Guerra di Rovereto' en verschillende uittreksels uit brieven en dagboeken van de soldaten. De teksten zijn in het Italiaans en het Engels.

Jan Breyne

Echi nel Silenzio by Andrea Contrini
 Hardback 280 x 230 mm - 240 pp
 Italian and English
 € 32,00
 ISBN 978 88 960 14 974
 Publistampa edizioni

T E N S L O T T E

TWEE STEDEN, ZELFDE LOT Ieper en Stalingrad vergeleken

Een van onze VIFF-leden was verrast toen hij merkte hoeveel gelijkenissen er bestaan tussen de martelaarssteden Ieper en Volgograd, vroeger Stalingrad. En hij begon deze gelijkenissen op te lijsten. De neerslag van zijn werk brengt hij zélf naar voren...

RUSTELOZE GRAVEN

Mijn interesse voor de oorlogsgebeurtenissen die tijdens de Eerste Wereldoorlog in Ieper en omgeving plaatsgrepen werd eerder toevallig gewekt. In mei 2000 nam ik, uit een zekere nieuwsgierigheid, deel aan het internationaal congres "Rusteloze Graven – Unquiet Graves". Mijn nieuwsgierigheid werd gewekt door de opvallende titel van dit congres. Dit congres had als thema het executiebeleid tijdens WO I ten aanzien van soldaten die niet langer wilden deelnemen aan de gevechten. Een aangrijpende ervaring voor mij was de fietstocht die gemaakt werd naar verschillende oorlogsbegraafplaatsen waar geëxecuteerden begraven liggen. Aan deze graven werd door Dominiek Dendooven, wetenschappelijk medewerker bij het In Flanders Fields Museum, het persoonlijke verhaal van deze geëxecuteerden verteld. Sedertdien heb ik verschillende malen deze fietstocht opnieuw gemaakt, de oude opstelling en nieuwe opstelling van het In Flanders Fields Museum bezocht en alle tijdelijke tentoonstellingen, die telkens een specifiek thema van de oorlogsgeschiedenis in Vlaanderen belichtten, bezocht.

STALINGRAD

Evenzeer werd mijn interesse voor de oorlogsgebeurtenissen die tijdens de Tweede Wereldoorlog in Stalingrad en omgeving plaatsgrepen eerder toevallig gewekt. In 2015 maakte ik een boottocht op de Volga van Moskou zuidwaarts naar Astrakhan aan de Kaspische Zee. Tijdens deze boottocht werd aangelegd in Stalingrad dat nu Volgograd genoemd wordt. Onder geleide van een plaatselijke gids werd het oorlogsmemoriaal en het oorlogsmuseum bezocht. Dit was voor mij evenzeer een aangrijpende ervaring. Dit bezoek aan Stalingrad bleef op mijn netvlies gegrift. Daarom dat ik in 2016 een langer bezoek aan Stalingrad bracht, dit ter gelegenheid van de grootse herdenkingsfeesten waarbij elk jaar op 9 mei het einde van de Tweede Wereldoorlog herdacht wordt (wij herdenken het einde

van WO II op 8 mei, de Russen op 9 mei). Tijdens mijn verblijf bracht een plaatselijke gids mij naar al de plaatsen in Stalingrad en omgeving die getuigen van een specifieke oorlogscontext in de strijd om Stalingrad. De aangrijpende ervaring van mijn eerste bezoek in 2015 aan Stalingrad werd tijdens dit meerdaags bezoek in 2016 nog versterkt. Dit ook omdat ter gelegenheid van 9 mei – Dag van de Overwinning - tienduizenden Russen naar Stalingrad komen. Veelal met de ganse familie: grootouders, ouders, kinderen en kleinkinderen. Kenmerkend en heel ontroerend is dat de kinderen een foto meedragen van een familielid dat in de oorlog omgekomen is.

GELIJKENISSEN

Aansluitend op deze twee aangrijpende ervaringen is bij mij de gedachte ontstaan dat er vele parallellen opvallen tussen hetgeen er tijdens Wereldoorlog I gebeurde in Ieper en omgeving en hetgeen tijdens Wereldoorlog II gebeurde in Stalingrad en omgeving.

De stad Ieper had enorm te lijden gedurende WO I. Dit lijden kan vergeleken worden met het lijden dat de stad Stalingrad overkwam gedurende WO II. In deze context zijn er tal van gelijkaardige feiten, gebeurtenissen, beschouwingen met betrekking tot Ieper en omgeving in relatie tot WO I en met betrekking tot Stalingrad en omgeving in relatie tot WO II. Deze feiten, gebeurtenissen, beschouwingen... kunnen betiteld worden als "oorlogslinks tussen de stad Ieper en de stad Stalingrad".

Ze zijn talrijk, de verbindingen die gemaakt kunnen worden tussen beide steden. Ik som even op: een symboollink, een verwoestingslink, een schrijverslink, een bloemenlink, een lotsbestemmingslink, een standbeeldenlink, een generaallink, een liederenlink, een naamlink, een heuvellink, een bloedbanklink, een seizoenlink, een langdurige-veldslaglink, een keerpuntlink, een erbetoonlink, een massagraflink en een museumlink.

We beginnen bij de grote symbolische waarde van de namen van beide steden. Als in België de stadsnaam "Ieper" wordt vermeld, dan wordt onmiddellijk de link gelegd met de Eerste Wereldoorlog. Als in Rusland de stadsnaam "Stalingrad" wordt vermeld, dan wordt onmiddellijk de link gelegd met de Tweede Wereldoorlog (symboollink). Ieper werd volledig verwoest gedurende de Eerste Wereldoorlog en Stalingrad werd eveneens volledig verwoest gedurende de Tweede Wereldoorlog (verwoestingslink).

In een bunker, niet ver van Ieper, werd het voor ons bekende oorlogsgedicht "In Flanders Fields" geschreven door de legerarts John McCrae die aan de oorlog in Ieper deelnam. Op één van de slagvelden in Stalingrad werd de voor de Russen bekende "Brief aan Mila" geschreven door majoor Petrakov, die aan de oorlog in Stalingrad deelnam. Mila was de dochter van majoor Petrakov. De brief gaat als volgt: *"Mijn Mila met de donkere ogen, ik stuur je deze korenbloem. Beeld je eens in: overall wordt er gevochten, de kogels van de vijand fluiten om onze oren, kraters zover het oog reikt en te midden van dat alles bloeit toch wel een korenbloem. Een nieuwe ontploffing blaast de bloem onverbidde weg. Ik raapte ze op en stak ze in het borstzakje van mijn soldatenhemd. De korenbloem bloeide, rekte zich uit naar de zon, maar werd plots weggerukt door een ontploffing. Had ik ze niet opgeraapt, ze werd genadeloos vertrappeld. Mila, je vader Dima is vastbesloten tegen de fascistten te vechten tot hij zijn laatste adem uitblaast, zodat jou het lot van deze korenbloem bespaard blijft. Als je nog niet goed begrijpt wat ik wil zeggen, vraag dan aan mama om dit uit te leggen."*

Omwille van het gedicht "In Flanders Fields" is de poppy voor ons de symboolbloem geworden van de Eerste Wereldoorlog en omwille van de "Brief aan Mila" is de korenbloem voor de Russen de symboolbloem geworden van de Tweede Wereldoorlog (bloemenlink). Daarenboven kwam de schrijver van het gedicht "In Flanders Fields" om ten gevolge van WO I en de schrijver van de "Brief aan Mila" kwam om in de gevechten in WO II (lotsbestemmingslink).

STANDBEELDEN

In de buurt van Ieper, in Vladslo, is er het voor ons bekende standbeeld van "Het treurende Ouderpaar" van de hand van Käthe Kollwitz. In de buurt van Stalingrad bevindt zich het voor de Russen bekende standbeeld van "Mila" (dus het meisje van de "Brief aan Mila") (standbeeldenlink).

De Slag om Passendale (de Derde Slag om Ieper) wordt in de

oorlogsmemorie onmiddellijk gerelateerd aan de naam van de Britse generaal Haig. De Slag om Stalingrad wordt in de oorlogsmemorie onmiddellijk gerelateerd aan de naam van de Russische generaal Zhukov (generaallink).

Ook op muzikaal vlak vallen er gelijkenissen te bekennen. Er is het lied van Willem Vermandere "Duizend soldaten" dat gerelateerd is aan de oorlogsgebeurtenissen tijdens WO I in de Westhoek en er is een Russische rockgroep waarvan de leden de schrijvers en componisten zijn van een lied over Stalingrad. De videoclip van deze song toont plaatsen in Stalingrad die gerelateerd zijn aan WO II. Deze videoclip kan geopend worden via het webadres: <https://www.youtube.com/watch?v=DkxxEXmvlko> (of zoeken via Google: ingeven "andersen volgograd" en dit webadres wordt als eerste zichtbaar) (liederenlink).

GREAT WAR

in België wordt WO I "De Grote Oorlog"/ "The Great War" genoemd en in Rusland wordt WO II "The Great Patriotic War" genoemd (naamlink).

Het strategisch belang van verhevenheden in het landschap is ook gelijkend: wat Ieper betreft kan men denken aan de Slag om Passendale (de Derde Slag om Ieper) die van groot militair strategisch belang was gezien Passendale gelegen is op een hoogte die de Ieper-regio overschouwt. Wat Stalingrad betreft kan men denken aan de Slag om de Mamaev Heuvel die van groot militair strategisch belang was gezien deze heuvel de Stalingrad-regio overschouwt (heuvellink). En vergeten wij niet dat zowel de Slag om Passendale als de Slag om Stalingrad gepaard ging met enorme menselijke verliezen (bloedbadlink). Beide veldslagen begonnen in het zomerseizoen: Passendale op 31 juli 1917, Stalingrad op 17 juli 1942 (seizoenslink), en ze duurden beide lang: Passendale van 31 juli 1917 tot 1 december 1917 en Stalingrad van 17 juli 1942 tot 2 februari 1943 (langdurige-veldslaglink).

KEERPUNT

De Slag om Passendale verminderde voor de eerste keer in WO I de macht van het Duitse leger. Bij de geallieerden begon de idee te leven dat het mogelijk was de Duitsers te verslaan en WO I te winnen. De Slag om Stalingrad verminderde de macht van het Duitse leger. De idee begon te leven dat het mogelijk was de Duitsers te verslaan en WO II te winnen (keerpuntlink). Ook kunnen beide steden bogen op een heel specifiek

eerbetoon: in Ieper wordt elke avond "The Last Post" geblazen onder de Menenpoort en in Stalingrad is er elke dag "De Parade van de Schoolkinderen" op de Square van de Gevallenen. Eveneens is er op de Mamaev Heuvel een "Eerbetoon in de Hall van de Militaire Glorie" waarbij de soldaten die deze eer betonen om het uur ceremonieel afgelost worden.

MASSAGRAVEN

in de buurt van Ieper, in Langemark, is er een Duits massagraf. Ook staan er stenen blokken als symbool voor 17.000 vermiste Duitse soldaten wier namen op deze stenen blokken vermeld worden; in de buurt van Stalingrad, in Rossoschka, is er eveneens een Duits massagraf. Daar ook staan er granietblokken - als dobbelstenen verloren staand in steppegebied - als symbool voor 120.000 vermiste Duitse soldaten wier namen op deze granietstenen vermeld worden (massagraflink). En in beide steden tenslotte herinnert een merkwaardig museum aan het oorlogsverleden: in Ieper is er het "In Flanders Fields Museum" dat verhaalt over de oorlogsgebeurtenissen in Ieper. In Stalingrad is er het "Panorama Museum" dat verhaalt over de oorlogsgebeurtenissen in Stalingrad. Een virtueel bezoek aan dit museum kan gebracht

worden via het volgende webadres: http://www.stalingrad-battle.ru/docs/msb/msb_tour.html.

Ter gelegenheid van 9 mei - Dag van de Overwinning - worden op het plein voor het museum tal van pakkende foto's tentoongesteld van de thuiskomst van Russische soldaten die WO II overleefd hebben

TOT BESLUIT

De geschiedenis herhaalt zich. Dit is een gezegde, vaak onterecht gebruikt. Dit gezegde geldt echter voor de steden Ieper en Stalingrad, zoals weerspiegeld in de zeventien bovengenoemde gedachten, uitgedrukt als "oorlogslinks tussen de steden Ieper en Stalingrad". De steden Ieper en Stalingrad (nu Volgograd genoemd) zijn niet alleen twee gewone steden, maar ook "partnersteden in het geheugen van de mensheid". Het is belangrijk dat wij de mensen herinneren die wereldwijd hun leven gegeven hebben tijdens oorlogstijden en conflicten, omdat degenen die niet van deze geschiedenis willen leren verantwoordelijkheid dragen voor de herhaling van dergelijke geschiedenis.

Paul Rommelaere

1 het oorlogsmuseum (Panorama museum) met ernaast een gebouwenruïne die de oorlog “overleefd” heeft en die alsnog in stand gehouden wordt om de totale verwoesting van Stalingrad te evoceren **2** de Eeuwige Vlam in de “Hall van de Militaire Glorie” **3** Mamaev Kurgan, feestelijk bevestigd ter gelegenheid van Bevrijdingsdag 9 mei die jaarlijks met grote luister gevierd wordt **4** het Duitse massagraf in Rossoschka

A D D E N D U M

VISÉ, und KEIN ENDE

Maria Benemann

(naar een soldatenbrief)

Het werd het Bloedbad van Luik genoemd. Mars, Visé, mortieren,
de aanhef tot Van Ostajens legendarisch geworden Bedreigde Stad.
Vroeg in augustus 1914 zette Duitsland zijn eerste, wederrechtelijke,
stap op het hellend vlak, in het snode plan de geduchte Franse
verdedigingswerken te omzeilen. Om de Duitse opmars te stremmen
hadden de inwoners van Visé de Maasbruggen vernield, verbeterd
weerstand geboden. Toen Visé viel, werden burgers omgebracht als
represaille voor de scherpschutters die Duitsers hadden neergehaald.
Twee derde van de huizen werden gebrandschat, mannen in groten
getale opgerold en naar gevangenenkampen gestuurd, vrouwen en
kinderen verbannen.

Ernst Gerhard Benemann, echtgenoot van de Duitse schrijfster
Maria Dobler Benemann (1887-1980), die met dichter
Rainer Maria Rilke bevriend was, leverde slag bij het Duitse
leger en hield over zijn tijd in Visé een dagboek bij. Toen zijn
strijdmakkers met verlof naar huis terugkeerden, vertelden ze
aan Maria hoe haar man in een herenhuis in de verwoeste stad
een piano had aangetroffen en er een ogenblik aan had zitten
musiceren. Ernst Benemann zou een jaar later sneuvelen aan het
Westelijke Front.

Rookzwart de hemel. Een stad een puin- en wanhoop.
Geschroeiende balken waar eens gebouwen waren:
barricaden sperren alle straten.
Geen dak dat vermoeden nu nog zal behoeden;
een besterde verte nog hooguit.

In het harde straatplaveisel rusten troepen
met de Sint-Maartensmantel amper toegedekt.
De adem der stuk-gebeukten in de rondte – jij
eenzaam evenwel in het verlate uur.

Een ashoop achter je vervolgt je
die je uit het rijkeluizenhuis danig vervreemdt
toen je het bouwsel uitkamde, naar moordenaars op zoek.

In een kamer had nog dat ene instrument gestaan
erboven hing beangst een Lievevrouw:
Een zachte groet, een bedwongen asemtocht
had je onverhoeds omsluierd.

Bij schemerlicht speelde je akkoorden -
hol klonk de echo op der dode geesten van dit huis
en die Koningin borg je toen veilig in je mantel
om ze thuis naar mij te brengen wanneer jij vrede sluit.

Dan: verse vlammen – want jij volbrengt de plicht
En schiet het huis zoals de andere in puin.
... Was het als een schreeuw? Die ene snaar die knapte?
Muziek, muziek, stortte achter je terneer.

Wat vergt een overwinning van zij (de mannen) die ze claimen,
toen, nu, Visé, Mosul? Benemann windt er geen doekjes om,
bespaart zijn lezer de hallucinante details niet. De 'jongens'
hard aan rust toe, de dichter die de slaap niet vat. Erop,
ja, gebrand een scherpschuttersnest op te ruimen was hij
medepligtig aan de vraatzucht van de vlammen die een (t)huis
tot een spookachtige ashoop herschiepen. Een stadsbewoner
rapporteerde achteraf: 'Ik zag toe hoe hogere officieren
richtlijnen gaven om de brandschatting terdege te regelen. Ze lieten
benzineblikken over de vloeren uitgieten en vervolgens ontsteken.'

Slapeloos onder een verre sterrenhemel, van God en iedereen
verlaten 'dwarrelt' de vervreemde vijand de verlaten kamers

van de elegante woning binnen, plukt een paar snaren op een piano, als een vereenzaamd requiem voor de 'dode zielen' die ze ooit bewoonden. De ingezetenen of hun piano, hij kon ze niet vrijwaren, wel – als dat geen diefstal is – een schilderij van de Maagd Maria. De Hemelse Koningin verstoopt hij in zijn soldatenjas, hopend ze aan zijn vrouw te geven als een gestolen oorlogsschat. Als en wanneer er weer vrede is.

De slotstrofe laat in de schijnheilige hoop op vrede een wrege ondertoon doorklinken. Het beeld van de man die met een verse vlammenzee de militaire plicht nakomt, ogenblikkelijk gevolgd door het schrapende geluid van wat? Een menselijke kreet? Of, och God, alleen een geknapte snaar? Hoe ook, hij heeft een stuk van zijn ziel geamputeerd: door het volgen van het bevel heeft hij zich onherroepelijk schuldig gemaakt aan de instorting van cultuur en beschaving. Maria B.'s Visé kwam

mij onlangs voor de geest toen een hele Lumière na het beklemmende 'Insyriated' muisstil zijnsweegs ging. *Visé, und kein Ende.* Er is veel en niets veranderd.

Chris Spriet, november 2017

Ernst Benemann

Maria Benemann

